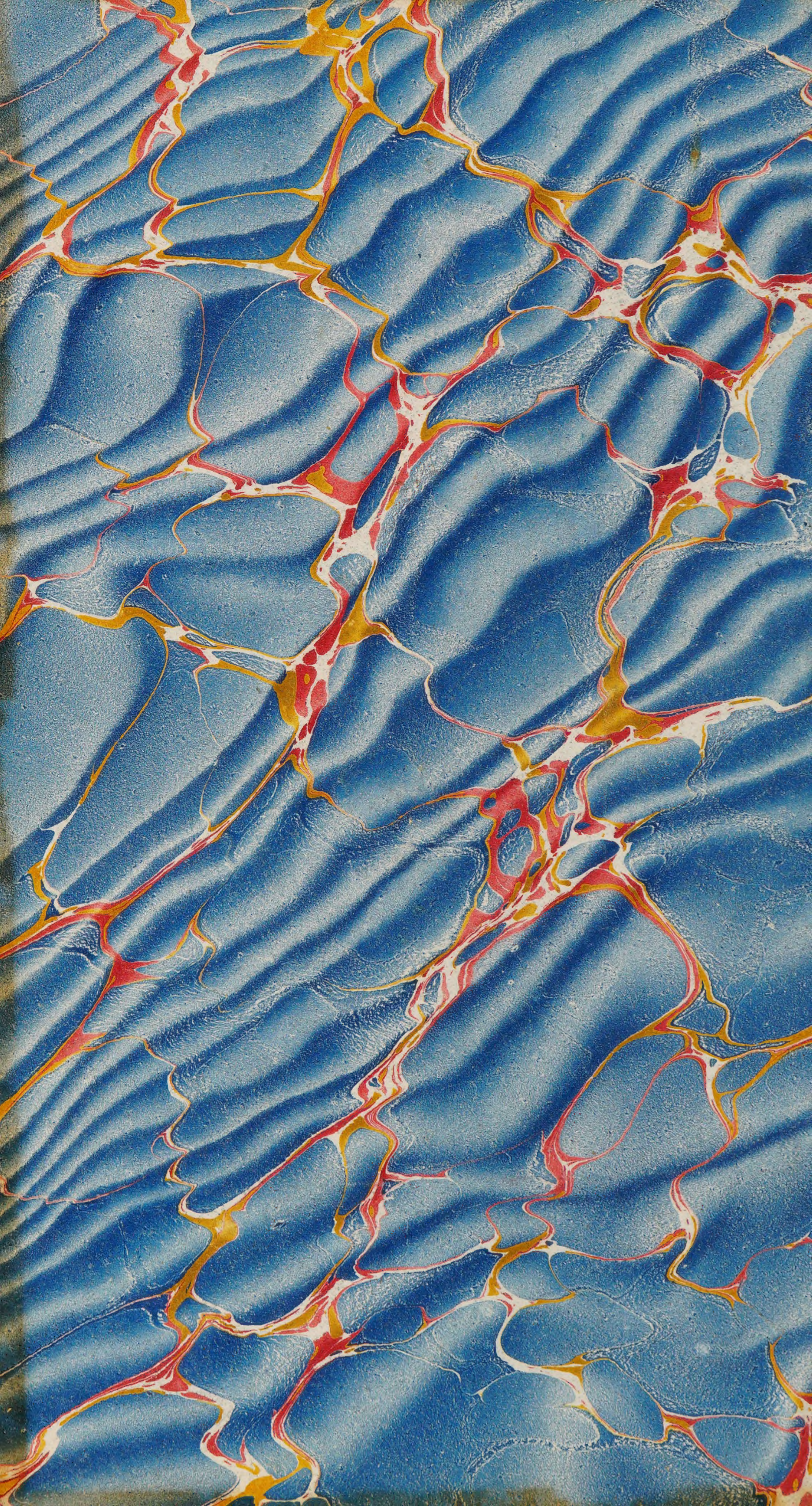
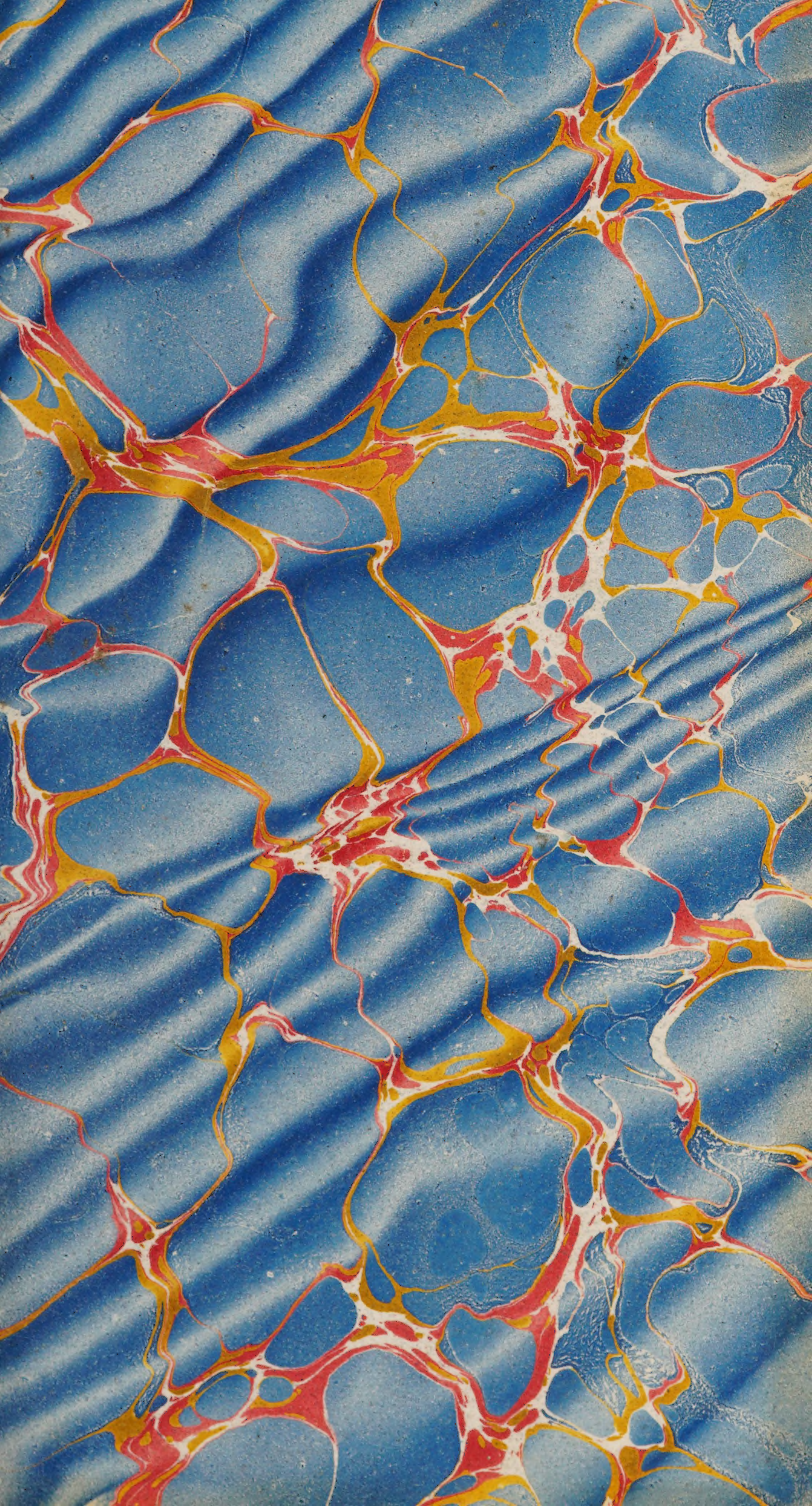

Ed. 6 Maii 1832 in lib.

~~IV B 2e~~

Van denzelfden Schrijver zijn mede de navolgende werken voorhanden:

A. G. VAN ONSENOORT, Verhandeling over de Graauwe Staar, als mede iets over den kunstigen Oogappel, en de belangrijkste sedert CHESELDEN tot op heden aangewende en nog bestaande methôden, door welke dezelve kan gevormd worden, 1818 met 3 platen. . . . . *f* 2—20.

——————— De Operative Heelkunde, stelselmatig voorgedragen in 3 Deelen, 1e en 2e Deel met 8 platen. *f* 7—50.

——————— De Geneeskundige Heelkunde, tot leiddraad bij zijne lessen en in verband gebragt met zijne Operative Heelkunde, 3 Deelen 1e Deel. . . . *f* 3—75.

——————— Beschrijving van den Heelkundigen Veldtoestel, uitgevonden en verzameld door den Schrijver, en onder deszelfs opzigt vervaardigd door F. BONNEELS, Chirurgicale Instrumentmaker te Brussel, 1828. met eene afbeelding. . . . . *f* 3—70.

——————— Description de l'apparail Chirurgical de Campagne, composé par l'Auteur et confectionné sous sa surveillance, par F. BONNEELS, fabricant d'Instrumens de Chirurgie à Bruxelles, 1828. avec une planche. . *f* 3—60.

——————— Bijdragen tot de Geschiedenis der vorming van een' Kunstigen Oogappel in het algemeen en tot die voor Nederland in het bijzonder, inzonderheid om deze kunstbewerking, volgens geheel nieuwe Methoden en daartoe uitgedachte zeer eenvoudige instrumenten, te verrigten, gestaafd door practische gevallen, met gekleurde en andere platen, 8vo. Utr. 1829. . . . . *f* 2—40.

Handboek voor de Practische en Theoretische Ontleedkunde door J. P. MAIJGRIER, vertaald door G. J. VAN EPEN, met eene voorrede van A. G. VAN ONSENOORT, 8vo. 2 Deelen Amst. 1824. *f* 5—50.

Handboek der Heelkundige Ontleedkunde, of beschrijving van het menschelijk ligchaam, verdeeld in afperkingen, met beschouwingen over den invloed, welke het maaksel, de vorm en het verband van onze werktuigen, uitoefenen op de menigvuldigheid, de toevallen en de behandelingswijze der voornaamste heelkundige ziekten; uit het Fransch, van H. M. EDWARDS, vrij vertaald, met aanmerkingen en bijvoegselen vermeerderd door G. A. F. QUARIN WILLEMIER, met eene Voorrede van A. G. VAN ONSENOORT, 1e stuk, 8vo. Utr. 1830. *f* 2—20.

DE

MILITAIRE CHIRURGIE.

» De Militaire Arts moet eenen grooten graad van onverschrokkenheid bezitten, koelbloedig wezen, om op het slagveld, even zoo goed, als in eene plaats van het gevaar verwijderd, zijne zorgen te kunnen aanwenden; hij moet zelfs het vijandelijk vuur weten te trotseren, om zijne hulp dadelijk te betoonen, daar, waar geen oogenblik te verliezen is, om het leven van eenen, voor Koning en Vaderland strijdende, te behouden: waagt hij dus zijn leven voor zijn evenmensch, en deelt hij met den soldaat in dezelfde gevaren, dan heeft hij ook aanspraak op dezelfde belooning."

Gezegde van den Schrijver pag. 76.

A. G. VAN ONSENOORT,

Med. et Chir. Doctor.

DE

MILITAIRE CHIRURGIE,

GESCHIEDKUNDIG BESCHOUWD EN MET BETREKKING TOT DERZELVER UITOEFENING, ZOO BIJ DE LAND- EN ZEE-MAGT ALS IN DE KOLONIALE DIENST ONDERLING VERGELEKEN,

BENEVENS

DE PLIGTEN, DIE DE OFFICIER VAN GEZONDHEID, ZOO IN VREDE ALS IN OORLOGSTIJD, DOCH INZONDERHEID OP HET SLAGVELD, TE VERVULLEN HEEFT,

geschetst in eene

REDEVOERING,

GEHOUDEN BIJ GELEGENHEID VAN DEN AANVANG DER LESSEN IN DEN JARE 1822, IN HET GROOT RIJKS HOSPITAAL TE UTRECHT.

DOOR

Den toenmaligen Eersten Officier van Gezondheid bij de Armée en Chef bij hetzelve

A. G. van Onsenoort,

Thans practiserend Med. en Chir. Doctor aldaar.

Voorzien met de beeldtenis van den Schrijver.

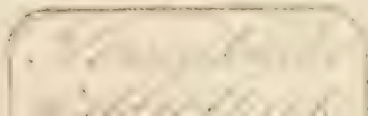
Nederlandsch Veld Hospitaal tusschen de Jaren 1701 a 1706

TE *UTRECHT,*

bij N. van der Monde.

1832.

VOORREDE.

De Geneeskundige Staatsregeling met betrekking tot de Militaire dienst, thans in alle Rijken als eene noodzakelijke inrigting aangenomen en vastgesteld zijnde, kan het niet dan voordeelig wezen aan de menschheid en de kunst, dat de wijze, waarop dezelve, na de verschillende inzigten en behoeften der onderscheidene Natiën gewijzigd, uitgevoerd, wederkeerig bekend worde. Het is daardoor, dat bestaande misbruiken aangetoond, door vergelijkingen welligt verholpen en verbeteringen kunnen worden aangebragt, die niet zoo zeer door den geest des tijds gewettigd, als door werkelijke behoeften gevorderd worden.

De instellingen dienaangaande van meest alle beschaafde Natiën zijn aan de geleerde wereld door den druk bekend gemaakt; elk in het bijzonder heeft getracht, voor zijn Vaderland die bronnen op te geven, waar uit dezelve haar aanwezen ontleenden; maar het zij afzonderlijk of tot een geheel vereenigd, hebben wij geenerhande sporen kunnen vinden, die aantoonden, dat men elders, met hetgeen in Nederland desweˇgens bestond, bekend was, en, daar ons Vaderland, van de pogingen af gerekend, om deszelfs politiek bestaan te verkrijgen, tot aan de werkelijke vestiging van hetzelve, (ruim derde halve Eeuw,) een groot en roemrijk aandeel, in de plaatsgegrepene Oorlogen gehad heeft, konde men toch ook wel met grond vermoeden, dat er uit die bron, zoo rijk in gebeurtenissen, ook wel genoegzame bouwstoffen voor de Militaire Chirurgie verzameld, en ondervinding zullen uitgegaan zijn.

Ons aandeel echter ontbrak aan de geschiedenis der Militaire Chirurgie, in het

algemeen. In ons Vaderland was dezelve ook niet genoegzaam bekend, ik heb beproefd door nasporingen dezelve daar te stellen; of mijne pogingen tot dat einde met een gewenscht gevolg bekroond zijn, zal ik aan onpartijdige en bevoegde beoordeelaars overlaten. Trouwens mijne bedoeling is slechts geweest, om zoo als immer nuttig te wezen, en den jongen Militairen Arts eenige wenken te geven, die hij in tijd en gelegenheid zich zoude kunnen te nutte maken; want de uitoefening zijner kunst en de betrachting zijner pligten, kunnen niet allen door voorschriften en reglementen bepaald of geregeld worden, goede raadgeringen, door ondervinding gewaarborgd, moeten veelal de plaats ervan innemen.

Het is op grond hier van, dat ik dit werkje heb te zamengesteld, het welk overigens deszelfs ontstaan verschuldigd is, aan de vereenigde redevoeringen bij het aanvangen der Lessen, in 's Rijks Groote Hospitalen te Leuven en te Utrecht, uitgesproken. Hier

en daar heb ik mij veroorloofd, die bijvoegingen te doen, welke ik, zoo ter opheldering van het onderwerp, als tot algemeene vatbaarheid, noodig dacht.

Het is in de tegenwoordige omstandigheden, waar in Nederland het zoo schoon als grootsch schouwspel oplevert, van innige vereeniging van deszelfs bewooners, en het Nationaal karakter zich ten volle toont, door aan den vreemden eene ontzagverwekkende krachtontwikkeling te doen zien, (hetgeen deszelfs bewondering verwekt), dat elk verpligt is zijn aandeel daar toe bij te brengen; het gedeelte wat ik tot dat einde aanbiede, is schijnbaar gering, en heeft de strekking niet den vijand te vernietigen, maar vooral zoo veel mogelijk de onzen te behouden, hetgeen het wezenlijk doel van den Militairen Arts moet wezen: wij willen den wensch voeden, dat hetzelve aan deze bedoeling moge beantwoorden.

VAN ONSENOORT.

UTRECHT,
den 17e April 1832.

DE MILITAIRE CHIRURGIE,

GESCHIEDKUNDIG BESCHOUWD EN MET BETREKKING TOT DERZELVER UITOEFENING, ZOO BIJ DE LAND- EN ZEEMAGT ALS IN DE KOLONIALE DIENST, ONDERLING VERGELEKEN,

BENEVENS

DE PLIGTEN, DIE DE OFFICIER VAN GEZONDHEID, ZOO IN VREDE ALS IN OORLOGSTIJD, DOCH INZONDERHEID OP HET SLAGVELD, TE VERVULLEN HEEFT,

geschetst in eene

REDEVOERING,

Gehouden bij den aanvang der Lessen in den jare 1822, *in het Groot Rijks Hospitaal te* Utrecht.

Toen het Zijne Majesteit den Koning onlangs behaagde, van de twee Rijks Hospitalen te Leijden en te Leuven slechts één te vormen, en dit alhier te vestigen, was het ongetwijfeld Hoogstdeszelfs oogmerk, dat het onderwijs, elders begonnen, met hernieuwde inspanning zoude voortgezet worden, ten einde uit deze kweekschool bekwame Officieren van Gezondheid, zoo

voor de land- en zeemagt als voor de koloniën mogten optreden.

Wanneer wij de voordeelen nagaan, die uit deze inrigting voor den kweekeling voortvloeijen, moeten wij bekennen, dat dezelve met de voorheen bestaande, in geene vergelijking komen. Immers het vooruitzigt is meer strelend, dewijl hij de zekerheid heeft, door vlijt en ijver uitmuntende, van graad tot graad te kunnen opklimmen, en eindelijk, als een nuttig lid der maatschappij, tot welzijn van zijne natuurgenooten werkzaam te kunnen wezen.

Ook de Geneeskundige Militaire dienst wint grootelijks door eene zoodanige inrigting, dewijl dezelfde leerstellingen den leerlingen worden ingeprent: daarenboven gedurende den tijd, dat de kweekeling het Theoretisch onderwijs geniet, verkrijgt hij reeds door beoefening genoegzaam inzigt en kundigheid, en kan hij hierdoor aanmerkelijk de studie-jaren bekorten, en ook spoediger zijne diensten aan het Vaderland en aan zijnen evenmensch wijden.

Tot dit oogmerk derhalve bevindt gij U bij deze kweekschool, het is aan Ulieden om, zoo

veel in U vermogen is, aan die verwachting te beantwoorden, en aan ons, om het vertrouwen, hetwelk het Gouvernement in ons gesteld heeft, te regtvaardigen. Laat ons dus elk in het bijzonder alles aanwenden, om tot dit doel te geraken; doch om hetzelve te verkrijgen, moet gij leidslieden hebben, welke U door alle moeijelijkheden, die zich op uwen weg zouden kunnen voordoen, weten te voeren. Ik heb gemeend U dit gemakkelijk te maken, door U bekend te doen worden, met de voorbereidende en andere wetenschappen, welke gij dient te kennen, en de eigenschappen, welke gij bezitten moet, om als Officier van Gezondheid met vrucht werkzaam te kunnen zijn, en om U de pligten voor te houden, die gij als nieuwelingen in de loopbaan, door u vrijwillig verkozen, moet betrachten, of dewelke gij welligt in de gelegenheid zoudt kunnen komen om uitteoefenen. Ik heb bij voorkeur dit tot onderwerp gekozen, om de lessen in het Groot Rijks Hospitaal, bestemd tot aankweeking en volmaking der Militaire Heelkunde in ons Vaderland, te openen.

Dat de Militaire Chirurgie tot de volmaking

der Heelkunde, in haren geheelen omvang aanmerkelijk heeft bijgebragt en groote schreden aan dezelve heeft doen maken, zal wel buiten kijf gehouden worden; wanneer wij nagaan, welk eene bijna onafgebroken volgreeks van bloedige veldtogten, als even zoo vele menschvernielende leerscholen, sedert het laatste tijdvak van bijna veertig jaren, daartoe heeft opgeleverd, waar uit een aantal reeds met rijpe ondervinding voorziene mannen van verschillende natien, zoo ruimschoots hebben kunnen putten, die tot dat einde het slagveld mede hebben betreden, en zich geene gelegenheid hebben laten ontglippen, welke aan de volmaking der kunst konde bevorderlijk zijn. Immers zijn zij in de gelegenheid geweest, om vergelijkingen te kunnen maken tusschen bestaande methoden of werktuigen, tot verhelping van eenigerhande gebrek aangegeven, dezelve te wijzigen of te vereenvoudigen, naar gelang der omstandigheden, of wel geheel nieuwe door hun genie voort te brengen, of gebruik te maken van het toeval, hetwelk hun dezelve aanbood.

Ofschoon wij overtuigd zijn, dat ook vele an-

dere verdienstelijke mannen tot hetzelfde doeleinde het hunne hebben toegebragt, gelooven wij echter vrijelijk te kunnen bepalen, dat de Militaire Artsen eene groote impulsie aan dezelve hebben gegeven; en bijzonderlijk is dit het geval ten aanzien der beledigingen, en de daarop toegepaste geneeswijzen of kunstbewerkingen, dat zij den weg gebaand hebben, waartoe de stand hunner betrekkingen, de aard hunner functien, de voorwerpen bij welke, en de plaats waar zij dezelve uitoefenden, aanleiding gaven en dus meer in de gelegenheid zijn geweest, rijkere waarnemingen dien aangaande, bij uitsluiting te kunnen verzamelen, te toetsen, en derhalve ook in dit opzigt meerdere ondervinding ter navolging aan anderen hebben kunnen overlaten.

Indien wij dit met voorbeelden wilden staven, dan hadden wij onder anderen slechts te vermelden, de zoo belangrijke leer der geschotene wonden, en derzelver vereenvoudigde behandeling, inzonderheid met betrekking tot de beenbreuken, de bloedingen enz., daarmede veelal vergezeld; de wegneming der ledematen als gevolg er van, door aan- en tegen aanwijzingen

behoorlijk gegrondvest, en ten aanzien van de gewigtigste derzelve, zoo als de wegneming der dije uit het heup-gewricht, de mogelijkheid, ja de zekerheid er van bewezen, terwijl het verband en de middelen ter vervoering der gekwetsten ook zoude verdienen te worden genoemd.

Het is niet alleen op grond hiervan, dat wij, in navolging van anderen, de uitoefening der Heelkunde willen splitsen, en dat gedeelte er van, dat zich bepaalt tot de behandeling van zekere klassen van ziekten en gebreken, die bij voorkeur bij Militairen op het slagveld, in de Hospitalen, of aan boord van schepen plaats hebben, met den naam van Militaire Chirurgie bestempelen, maar ook, dewijl dezelve door aan de krijgstucht ondergeschikte en in verschillende graden of rangen, volgens de regelen der Militaire Hierarchie, door Gouvernementswege bezoldigde personen wordt uitgeoefend, wier taak en pligt het is, de strijdenden te vergezellen, de vermoeijenissen des oorlogs en het gevaar daaraan verknocht, met hen te deelen, en zelfs tot onder het bereik van het vijandelijk geschut hun den noodigen bijstand te verleenen.

Dat de Militaire Chirurgie haren oorsprong van de vroegste tijden af ontleend hebbe, kan welligt hierdoor worden vermoed; dat de menschen tot stam of natie vereenigd, zich wel onderling zullen hebben verbonden en elkander vijandelijk hebben aangevallen; dat bij dergelijke gelegenheden, ook wel strijders zullen gewond geworden zijn, is ligtelijk te bevroeden, en op even dien grond ter verbinding hunner wonden wel hulp zullen gezocht en gevonden hebben; dat men de voorkeur aan die hunner kennissen, vrienden of bloedverwanten zal hebben gegeven, welke de meeste geschiktheid aan den dag legden, en die door de veelvuldige behandeling ook genoegzame ondervinding hadden verkregen, welke deze voorkeur wettigde, en dezen zich naderhand bij uitsluiting, het zij uit gewin, menschlievendheid of eerzucht, bij elk voorkomend gevecht, daarmede zullen hebben afgegeven. Immers is dit vermoeden het natuurlijkste, zonder dat wij eene andere bron behoeven optezoeken, welke den oorsprong der geschiedenis dienaangaande op hechtere gronden vaststelt.

Bij de oude Grieksche schrijvers over de Chi-

rurgie, vindt men reeds sporen, dat bij derzelver Legers te velde, artsen aanwezig waren; men treft er reeds voorschriften aan ter behandeling van die wonden, welke alleenlijk in den krijg werden te weeggebragt. MACHAÖN en PODALIRIUS zijn de eersten, die de geschiedenis dienaangaande vermeldt; zij volgden AGAMEMNON en ACHILLES in den Trojaanschen Oorlog en maakten zich verdienstelijk bij het leger. XENOPHON maakt gewag van Artsen die het Leger van CYRUS vergezelden. De Romeinen hadden ook hunne wondartsen (*Medici Vulnerarii*). Velen der opvolgers van GALENUS schijnen hunne Legers als zoodanig gevolgd te zijn; zij waren zoo wel bij de Cohorten als bij de legioenen geplaatst, en hebben velen hunner zoodanig uitgemunt en aanmerkelijke diensten bewezen, dat men hen met het Burgerregt in Rome vereerde, vrijstelling van alle belastingen gaf en zelfs de Ridder belooning waardig oordeelde.

Met het verdwijnen uit het geslacht-register der natiën van oud-Griekenland en Rome, verloren zich ook de sporen der Militaire Chirurgie. In de naderhand plaatsgegrepene Oor-

logen, in de middeleeuwen, hadden de Vorsten Geneesheeren onder hun gevolg, de Rijks-Grooten hunne geestelijken, die het beroep van veldarts tevens uitoefenden, of wel verbond men derzelver wonden onderling, of de schildknaap die zijns Meesters. Overigens volgde een aantal gelukzoekers de legers, uit gewin om hun wondbalsem en wondermiddelen te verkoopen, en ook vrouwen, die de wonden door pijlen veroorzaakt, uitzogen en verbonden. De Koning van Frankrijk, bijgenaamd LODEWIJK de Heilige, was de eerste wederom, die een zweem van Militaire Heelkunde daarstelde en Genees- en Heelmeesters onder het oppergezag van PITARD mede ten krijg naar Palestina nam, zonder aan hen eenigen rang toe te kennen.

Hetzelve is niet zoo geheel en al geldende ten aanzien van COLNET, die als wondarts ten tijde van HENDRIK DEN V. Koning van Engeland bij deszelfs leger diende. Immers het aandeel in den buit, hetgeen hij als hoofdbezoldiging genoot, gepaard met eene toelage, kan doen vermoeden, dat men aan hem eenen Militairen rang heeft toegekend, even als aan MORSTEDE, die met twaalf andere Chirurgijns insgelijks bij het leger geplaatst was,

dewijl deze eene driemaandelijksche soldij genoot. PARÉ en PIGRAY dienden als partikuliere Artsen bij het Leger, de eerste was bij uitsluiting aan den Heer van ROHAN verbonden: de soldaten waren destijds gehouden zich op hunne kosten te doen verbinden en te genezen.

Het is onder de regering van HENDRIK DEN IV. Koning van Frankrijk, die het eerste Militair Hospitaal door de zorgen van eenen SULLY deed oprigten (1), dat de Militaire Chirurgie als inrigting van den staat, haren grondslag kreeg en opvolgender wijze, inzonderheid onder LODEWIJK DEN XIV. verbeterd werd, zoo ten aanzien van het personeel als materieel, waartoe bijzonderlijk de uitvinding van het buskruid, van het geschut en andere schietwerktuigen en de daardoor te weeggebragte zoo veelvuldige als zware wonden, de noodzakelijkheid gebood; men voorzag de verschillende korpsen van Heelmeesters onder den

(1) Volgens RODRIGUES, zoude het eerste Militair Hospitaal opgerigt zijn onder het bestuur van den Kardinaal XIMENES DE CISNEROS, bij het beleg van Grenada in de jare 1491, en het tweede te Valenciennes, onder de regering van KAREL DEN V. in den jare 1543. Zie Carta Polemica etc. par. M. RODRIGUES. Barcelona 1820 pag. 41.

titel van Chirurgijns-Majoor en Aides-Majoor, terwijl het beheer aan mannen van bekende verdiensten met de benaming van *Chirurgien-Majors de Camps et des Armées* werd opgedragen, aan wier uitgebreide kennis en rijpe ondervinding de Chirurgie in het algemeen ook veel te danken heeft. Men vindt onderanderen dien aangaande met lof vermeld: BERTHEREAU, ROBILLARD, BEIJSSIER, LE-DRAN, MARECHAL, LA PEYRONIE, LA MARTINIÉRE, LA FAYE, BAGIEU, MORAND VACHER, PETIT, SABATIER, LOMBARD, THOMMASSIN, NOËL PELLETAN SAUCEROTTE enz. Allen, mannen, op welke ook door hunne schriften en waarnemingen de kunst zich mag beroemen, hen onder derzelver uitoefenaren te tellen, terwijl zij tot voorbeeld van navolging aan de Militaire Artsen van alle natien kunnen verstrekken. Daarenboven vormde men Militaire Geneeskundige leerscholen te Besançon, Rijssel, Nancy, Straatsburg en Metz, onder de leiding van VACHER, CHASTENET, DESOTEUX, LOMBARD, LE RICHE, ROBILLARD en LAUMONIER, waaruit de kweekelingen de leerstellingen en de vruchten der ondervinding hunner leermeesters, hetzij in de Hospitalen of korpsen, overbragten.

Indien wij dit onbevooroordeeld nagaan, dan moeten wij bekennen dat Frankrijk der Militaire Chirurgie niet alleen tot bakermat heeft verstrekt, maar ook door de bemoeijingen van opgenoemde kundige mannen, tot op het tijdstip der revolutie, tegen het einde der vorige eeuw, zij eenen trap van volmaaktheid had bereikt, dat men naauwlijks konde denken, dat dezelve nog voor uitbreiding of voor verbetering vatbaar zoude zijn. Hier van overtuigd, zijn andere Gouvernementen er op bedacht geweest, die inrigtingen ook in hunne staten in te voeren. In Duitschland deed men daartoe den eersten stap, Pruissen gaf het voorbeeld, Saksen en Oostenrijk volgden na. Trouwens die Rijken waren door hunne wederkeerig gevoerde opvolgende oorlogen het eerst in de gelegenheid, de in Frankrijk bestaande instellingen, dien aangaande in werking te kunnen brengen, en aan den toetsteen der ondervinding te onderwerpen.

Het meest echter scheen men dit in Pruissen ter harte te nemen, alwaar men aldra Regiments en Kompagnies Chirurgijns aanstelde, en gestichten tot onderwijs in de Heelkunde vormde.

FREDERIK DE GROOTE, welke door ondervinding in den krijg geleerd, al spoedig het gebrek aan bekwame militaire artsen inzag, ging nog verder, en zond eenige regiments artsen, waaronder destijds SCHMUCKER en VOITUS, tot uitbreiding hunner kundigheden naar Parijs, en liet een twaalftal Fransche chirurgijns tot het geven van onderwijs naar Berlijn komen. SCHMUCKER, BILGUER, COTHENIUS, THEDEN, VOITUS, MURSINNA, voorafgegaan van HOLZENDORF en BONNESZ, zijn de mannen, die veel tot de uitbreiding der militaire chirurgie hebben toegebragt, en waarvan de meesten hunner luisterrijke blijken hebben nagelaten, en ook de eer genoten, als Chefs der Pruissische Geneeskundige dienst voor te staan.

Niets onzes inziens heeft meer toegebragt, om de Militaire Chirurgie in Pruissen tot die hoogte te voeren, waarop dezelve thans gestegen is, dan de inrigting van het te Berlijn bestaande Geneeskundig Instructieschool; GÖRCKE heeft door deszelfs bemoeijingen dien trap van volmaaktheid aan dezelve gegeven, door zich alles ten nutte te maken wat elders dien aangaande voordeelig bekend was. MURSINNA, RUST, GRAEFE en anderen hebben niet

minder aanspraak, op de erkentenis hunner kunstgenooten, van daartoe het hunne zoo ruimschoots te hebben bijgebragt. De uit deze Pépinière voortspruitende kweekelingen kunnen niet dan den sedert lang gevestigden roem hunner leermeesters verbreiden.

In Saksen volgde men aldra het voorbeeld van Pruissen. De Keurvorst AUGUSTUS DE II beval de oprigting eener Genees- en Heelkundige school te Dresden, waartoe aanleiding gaf de veldarts PITSCHEL, die den veldtogt in Bohemen had bijgewoond; en hetgeen opmerking verdient, gedurende den loop deszelven niet opgehouden had aan zijne onderhoorigen onderrigt te geven, hetgeen hij bij zijne terugkomst te Dresden vervolgde.

In Oostenrijk was men ook bedacht, om de Militaire Chirurgie op eenen goeden voet te brengen; men vormde als grondslag daarvan eene instructieschool, onder den naam van Josephinische Academie (1), welk onder het oppergezag

---

(1) In dit etablissement vindt men alles wat tot het geven eener goede en doelmatige instructie behoort, Bibliotheek, Museum der Natuurlijke Historie, verzameling van Heelkundige instrumenten, Ontleedkundige praeparaten, en ook in was enz., enz.

van BRAMBILLA, Lijfarts van den Keizer JOSEPHUS DEN II in Weenen opgerigt werd, waarin tweehonderd kweekelingen tot Militaire Chirurgijns gevormd, en vervolgens bij het leger werden aangesteld, die aldaar zoo wel de Genees- als Heelkunde moesten uitoefenen. De stille klagten, als even zoo vele uitingen der publicke opinie over het ondoelmatige daarvan, zoowel als die op eene officieele wijze, door den Generaal LAUDON, Opperbevelhebber van het leger tegen de Turken, daaromtrent ingebragt; zoo ook de spitsvinnige kritieken, inzonderheid die van FAUKEN en SALLABA, door de natuurlijke ijverzucht die de Oostenrijksche Artsen tegen BRAMBILLA als vreemdeling beheerschte; het willekeurig verwijderen om nietige redenen van kundige militaire artsen uit de dienst, hetgeen men hem te laste lag; zijne, zoo men aangaf, middelmatige geleerdheid en weinige geschiktheid tot het beheer van de aan hem toevertrouwde dienst, waren even zoo vele redenen, die de bereiking van dit doeleinde tijdelijk in den weg traden, en niettegenstaande SCHMIT zijne verdediging in geschrifte op zich nam, werd de post van Proto medicus van het leger, dewelke hij

bekleedde, gesupprimeerd, en de daaraan verbondene functien, na voorafgaande herziening, door eene gemengde Kommissie van kundige Militaire- en andere Artsen aan de directie van de Josephinische Akademie overgedragen, terwijl MEDERER hem, onder den titel van overste veldarts, bij het leger opvolgde, wien het tot pligt werd voorgeschreven, in oorlogstijd zich aan het hoofd van het Genees- en Heelkundig personeel bij het leger te stellen, en bij het genieten van den vrede de Hospitalen in oogenschouw te nemen. Sedert dien tijd heeft Oostenrijk vele uitmuntende veldartsen opgeleverd, waaruit wij bij voorkeur vermelden PLENCK, KERN, MEDERER, ISFORDINK, en heeft hetzelve zeer veel bijgedragen, om met Pruissen de Militaire Chirurgie te grondvesten.

Het is, naar aanleiding van het daaruit ontsprotene goede, dat men in Duitschland verder zich bevlijtigd heeft, om deze inrigtingen na te volgen, dezelve te wijzigen naar de behoefte. Hanover, Beijeren, Wurtemberg, Baden enz., kunnen onder anderen genoemd worden; terwijl in het noorden Denemarken, Zweden en Noor-

wegen niet achterlijk gebleven zijn, en ofschoon in Rusland, op last van de Keizerin KATHARINA DE GROOTE, drie militaire geneeskundige scholen, namelijk, te St. Petersburg, Moscow en Cronstadt opgerigt werden, waarin een aantal van zeshonderd Kweekelingen onderrigt genoten, waren deze, niettegenstaande de aanmerkelijke verbeteringen naderhand door eenen VAN MOHRENHEIM, MINDERER en LODER, doch inzonderheid door VAN WYLIE en CRICHTON aangebragt, toch niet toereikend, om het leger en de hospitalen er door te voorzien (1). In Rusland overigens, wendt men alles aan, om de militaire Chirurgie in stand te houden en uit te breiden. Zelfs heeft men, op het voorbeeld van Frankrijk en Pruissen, een tijdschrift, aan de geneeskundige militaire dienst gewijd, uitgegeven, een loffelijk voorbeeld ter navolging.

In Engeland heeft de militaire Chirurgie langen tijd op eenen lagen trap gestaan, en heeft men aldaar de voetstappen van de genoemde

(1) In den laatsten oorlog tegen de Turken, zag men zich genoodzaakt, eene oproeping in vreemde landen te doen, en boden vele vreemde Artsen tegen de rijkelijk uitgeloofde belooningen, hunne talenten en diensten aan.

Staten niet nagevolgd, hetgeen echter te verwonderen is, door het aandeel, hetwelk hunne legers in meest alle, sedert eene eeuw gevoerde, oorlogen gehad hebben; evenwel is de ondervinding niet voor hen verloren gegaan, hetgeen PRINGLE, BROCKLESBY en MONRO door hunne nagelatene werken hebben getoond. Militaire Genees- of Heelkundige Instructiescholen schijnen in Engeland niet te bestaan, en men moet zich verwonderen, dat wanneer de Engelschen al eens in hun vaderland dienaangaande nalatig gebleven zijn, evenwel in hunne Oostindische bezittingen, zoo als te Calcutta, Madras enz., die instructie op eene groote schaal ingerigt hebben, en dit zelfs tot het vormen van een Hospitaal ter verpleging van dieren hebben uitgestrekt. Niettegenstaande het opgemelde, heeft het naderhand niet aan mannen ontbroken, die, zoo door hunne uitstekende handelingen, als militaire Artsen, gedurende de laatste oorlogen op het vasteland, inzonderheid in Portugal, Spanje, Frankrijk en België hebben uitgemunt, waartoe wij tot staving slechts GUTHRIE, SAMUEL COOPER, MILLINGEN, THOMSON en HENNEN onder anderen willen genoemd hebben, die ook

door hunne schriften veel tot den luister der Militaire Chirurgie hebben bijgedragen.

Alhoewel het waar is, dat in Engeland Genees-kundige Scholen en Instructie Hospitalen, bij uitsluiting bestemd tot vorming van Officieren van Gezondheid voor de legers hebben ontbroken, zoo moeten wij nogtans bekennen, dat al wat betrekking heeft tot verpleging van zieke en gekwetste Zeelieden, dienaangaande niets te wenschen overschiet, en de Militaire Chirurgie op de marine toegepast, eenen grooten trap van volkomenheid heeft bereikt, waartoe vele kundige en rijp in ondervinding zijnde Zeeartsen, doch voornamelijk HUTCHINSON veel hebben bijgebragt, waarvan zijne werken de duidelijkste sporen dragen.

In de zuidelijke landen, bijzonder in Italië, heeft de Militaire Chirurgie van de Oostenrijksche of Fransche, naar gelang der verwisseling van beheerschers, derzelver instellingen ontvangen en daarmede gelijken tred gehouden; verschillende kundige en beroemde Artsen hebben zich aan de Militaire dienst gewijd en daar in uitgemunt. ASSALINI, als Chef bij de Italiaansche Armée in Spanje, verdient dienaangaande den

meesten lof; zijne verdiensten, zoo ter vereenvoudiging der instrumenten, op het slagveld benoodigd, als de middelen ter vervoering van de gekwetsten aangegeven, geregtigen ons hier toe. In Napels laat zich van de Militaire Artsen SAVARESI, DE HORATIIS en MELORIO, welke aan het hoofd van de Militaire Geneeskundige dienst aldaar zich bevinden, nog veel goeds verwachten; hunne reeds uitgegeven werken over verschillende onderwerpen kunnen tot waarborg hiervan strekken.

Door velen, en voornamenlijk door FOURNIER PESCAY, verkeerdelijk beschuldigd, dat in Spanje de Militaire Chirurgie eene eeuw ten achtere is, of grootelijks verwaarloosd wordt, vindt men in dat Rijk integendeel vele inrigtingen, die de voortplanting ervan zeer bevorderlijk zijn; ofschoon wel niet geheel met andere natiën dienaangaande kunnende wedijveren, bestaan er evenwel, zoo te Madrid als te Kadix, Barcelona en St. Jago, in Gallicië, Hospitalen, waarin, onder anderen, ook die tak van wetenschap onderwezen wordt. De zoo bloedig gevoerde bevrijdings-oorlog in dat Rijk, heeft de goede gronden, welke hunne

Officieren van Gezondheid gelegd hadden, zeer ontwikkeld, en goede Militaire Artsen voortgebragt, die, onder de leiding van SAN GERMANES, JAUMANDREUS, AREQUELAS, CAHIZ DE LA MOGA, TURLANES, ILLAS enz,, welke, als Chefs der Geneeskundige dienst bij de Armée voorstonden, zich zeer volmaakt hebben.

Eindelijk komen wij op ons Vaderland, alwaar de Militaire Chirurgie haren oorsprong ontleende, zoo te land als ter zee, gedurende den tachtigjarigen oorlog, van 1568 tot 1648, doch waarvan geene sporen met betrekking tot de mannen, die daar in uitgemunt hebben, tot ons gekomen zijn; slechts kunnen wij gewagen, dat het blijkt dat bij de Legers van den Staat, Militaire Artsen aanwezig waren, dewijl men bij BOR vermeld vindt, » dat in den veldslag bij Koeverden, in den jare » 1592, de Graaf WILLEM VAN NASSAU, in den » eersten aanval in 't dun van synen buijk ge- » schoten is, daer men den riem bind, en was » de kogel door en weder door gegaen, so dat » hy twee gaters drie vingers van malkanderen in » den buijk hadde, dan en waren de binnenste » partyen van de dermen niet geraekt, maer

» door het vet gegaen. Zijn Genade niet tegen-
» staende de voorschrevene Quetsure bleef ge-
» stadig in den strijd tot den laetsten toe, daer-
» na dede hy sich in syne tente verbinden, en
» verklaerden de Chirurgijns dat het sonder dan-
» gier was, het loot lach noch in sijn hemb-
» be (1)." En vinden wij zulks bevestigd in het Groot Placaatboek, alwaar de zamenstelling eener kompagnie voetvolk van 130 hoofden, in den jare 1599, wordt aangegeven, en aldaar melding wordt gemaakt van een Chirurgijn, met de bezoldiging van 12 Ponden (2), die bij den vrede weder bedankt werd. En dat zij ook op het slagveld zelve moesten aanwezig zijn, vindt men in hetzelfde jaar aangegeven, ten aanzien van de Chirurgijn der Artillerie, in wiens instructie vermeld wordt: » Sal hem dikwils in de Batteryen laten
» vinden, ende besonder als Batteryen geschoo-
» ten wort. Om die geschotene ende gequetste

(1) PIETER BOR, oorsprongk, begin en vervolgh der Nederlandsche Oorlogen, 3de Deel pag. 640. Amst. 1681.

(2) C. CAU, Groot Placaetboeck, vervattende de Placaten, Ordonnantien ende Edicten, van de Ed. Groot Mogende Heeren Staeten van Holland ende Westvriesland enz. 2de Deel pag. 258. 's Gravenhage 1664.

» terstont te mogen verbinden; voorts wel let-
» tende op sijn ampt, handelinge ende curen,
» op dat niemant door hem in leven ofte leden
» verkortet worde (1)." Dat overigens op het slagveld werd verbonden, en de gekwetsten vervoerd werden, vinden wij door genoemden schrijver vermeld; dat op last van Prins MAURITS VAN NASSAU, na den gewonnen slag bij Nieupoort, in den jare 1600 de dooden begraven en de gekwetsten verbonden en verzonden zijn (2), en kunnen wij opmaken uit de Instructie op de monstering, in de jare 1587 gearresteerd, dat er reeds Hospitalen ter verpleging van zieken en gekwetsten militairen bestonden, dewijl daar in bepaald wordt: » dat hun aanwezen in de gasthuizen
» suffisantelijck blijcke bij behoorlijcke attestatie
» van de Gasthuijsmeester (3).

Later echter heeft men alles trachten ten nutte te maken en toetepassen, wat elders bestond, zoo als blijkt uit het sedert meer dan vóór twee eeuwen uit het Hoogduitsch vertaalde werk van

(1) Hetzelfde werk, pag. 344.
(2) P. BOR, Nederlandsche Oorloghen, 1ste Deel pag. 654.
(3) Groot Placaetboeck, 2de Deel pag. 235.

HILDANUS, door Doctor FRANCK (1), die als Militair Arts bij het leger van den Grave ERNST CASIMIR VAN NASSAU, Veldmaarschalk van de Legers der Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden diende. Wij trekken in twijfel, of men aan zijn' raad zal gehoor gegeven hebben, om het leger van bekwame Heelmeesters te voorzien. Zie hier wat hij dien aangaande in zijn opdragt aan genoemden Vorst zegt: » Is » derhalven als gheseijt is, hooghnodigh, dat » een Veldtoverste, sijn Capiteynen, Ritmees- » ters en Bevelhebbers commandere, allen vlijt » aen te wenden, dattet Heijr met ervarene, » trouwe en vrome Mannen, die in de Const » wel bedreven sijn en Godt voor ooghen heb- » ben, versien werde; op dat daar door de ghe- » moederen der Soldaten moghen ghewonnen » worden, siende dat se niet alleen met Gagie en » andere nootdruftighe dingen versien werden, » maer oock met Mannen, gequetst sijnde,

---

(1) Nieuwe Veldt-Chirurgye, tracterende van Cranckheden ende gebreken die in Crygh en Oorlog den Chirurgyns gemeenlyk voorvallen, door G. F. HILDANUS, vertaald in het Nederduitsch door J. H. FRANCK. Leeuwaarden 1628.

» diese haer lichamen moghen vertrouwen. En
» wat isser hierlyker, Princelijcker, ja Godde-
» lijcker Ghenadige Heere; als d'Ellendighe, ver-
» druckte en ghequetste te vertroosten, en haer
» ghesontheijt soo veel doenlijck bevorderen,
» sonder de welcke alle soetigheijt des levens
» (als gheseijt) niet en is als ongheneuchte.

» Ten aensien van myne affectie die ick den
» armen Soldaten toedraghe, als oock van weghen
» de goede ghenegenheijt die U. G. dese Conste
» bysonderlijck, ghelijck oock 't gantsche Huijs
» van NASSOU is toedraghende, heb ick de vrymoe-
» digheijt ghenomen U. G. (als die 't belieft
» heeft my meermalen in U. G. dienst te ge-
» bruijcken) tot een klein teken van dankbaerheijt
» dit boecxken seer nut te ghebruijcken in
» Legers, belegerde plaetsen en andersins te
» vereeren enz."

Over de doelmatigheid der Geneesmiddelen en Heelkundige instrumenten sprekende, laat hij volgen: » Maer dewyle een sulcken voorraedt, der
» Medicynen en Instrumenten; ghelijck hier nae
» vertekent is, sonder groote Costen, niet en mo-
» ghen te weghe ghebracht ofte verreghen wer-

» den, ende yeder Chirurgijn niet van vermoghe-
» nen is, om deselve te doen, soo wil ick hier me-
» de de Heeren Overste, Veldt Heeren, Ritmees-
» ters ende Hopluyden vermaent hebben, een in-
» sien op sulcke dinghen te nemen, ende die or-
» donnantie te pleghen, dat hare Chirurgijns met
» alle noodige dingen moghen voorsien zijn.
» Maer bysonderlijck dat se goede, oprechte,
» trouwe, vrome en wel ervarene personen hier
» toe verkiesen, ende niet een yegelijcken, die
» nauwlijcks sijn Leer jaren uijt ghestanden heeft,
» ofte andersins eenen groven, botten landlooper
» is, sulcken ampt, aen welcken niet alleen de
» ghemeynen Soldaten, maer oock der Oversten
» ghesontheijt en welvaert ghelegen is, ver-
» trouwen." Want by aldien een Veld-Overste
» onervarene Meesters heeft, soo cant haest ghe-
» beuren, dat hy sulcks aen synen eyghen lic-
» haam sal ontghelden moeten.

» Sulcks en verhale noch wyse ick niet tot
» dien eijnde aen, als wanneer ick den Heeren
» Oversten en Hopluyden, wat hun te doen ofte
» laten zy, yedts wilde voorschryven: Maer over-
» midts ick uijt langer experientie ghesien hebbe

» dat vele, om een cleyne besoldinghe ofte gagie » te besparen, de aller ongeschickste ende on» ervarendste ende hun haer lichaem, leven ende » welvaert vertrouwen, so dwingt my de con» scientie ende Christelijcke Liefde, sulcks te » openbaren ende aentewijsen (1)." Hetwelk veel later ook PLENCK deed zeggen: » Heelmeesters, wel» ke het Vaderland van zoo vele dierbare krijgslie» den beroven als het vijandelijk zwaard doet » sneven (2)."

Het is ligtelijk na te gaan, dat, gedurende de door Nederland ter verkrijging van deszelfs vrijheid gevoerde oorlogen, in vroegere Eeuwen, de zeemagt dien roem reeds gevestigd heeft, onder een PIET HEIN, DE RUITER, TROMP en anderen, welken de nakomelingen van hen hebben overgeërfd en gehandhaafd, dat ook de verschillende gevechten en stoute daden, die onze tijdgenooten nog met verbazing vervullen, wel een aantal en zwaar gewonden, zullen hebben opgeleverd, waaruit de

---

(1) Het vorige werk, pag. 166.

(2) Heelkundig Mengelwerk, bij een verzameld en uitgegeven door J. J. PLENCK, vertaald door H. BAKE, 1ste Deel, Utrecht 1784, pag. 63.

militaire Zee-Chirurgie ruime ondervinding zal hebben verkregen, zoo was het evenwel aan die eeuwen niet voorbehouden, daarvan zoodanige vruchten te plukken, die tot onderrigt van anderen konden strekken. Wij moeten gelooven, om de eer der Nederlandsche Chirurgie op te houden, dat gebrek aan den noodigen tijd en de gelegenheid daarvan de reden zijn. Dat men evenwel voor de gekwetsten goede zorgen droeg, blijkt uit de Artijckels-Brief ende Instructie, roerende de Oorloge ter Zee van den jare 1645 (1), art 43, luidende: » soo wie in 't scheeps-werck ofte by » oorloge, gequetst ofte geschooten worde, die » sal *ghemeestert* worden tot ghemeene landskos- » te, ende hy sal bovendien evenwel sijn volle » soldije ontvangen. Ende of 't ghebeurde dat » yemandt daer door eenige leden quame te ver- » liesen, ofte aen eenige van dien verminckt te » blyven, sal daer voor na gelegentheijt ende » groote van dien beloont worden, volgens d'or- » de van 't lant (2)." Hoe het ook zij, wij vin-

---

(1) Groot Placaetboek, 2de Deel pag. 203.

(2) Welke belooning hier op neder kwam, in eens af te betalen: voor het verlies van beide oogen of armen ƒ1066-13-4.

den geene mannen opgeteekend, die werkelijk in de Zee-Chirurgie hebben uitgemunt; wel kunnen wij den lagen stand opmaken, waar in zelfs later de Chirurgijns der Zeemagt verkeerden, dewijl men in een Rapport van dooden en gekwetsten, op het schip den Olijphant, gevoerd bij den Vice-Admiraal SWEERTS, in den Zeeslag van den 14 Junij 1673, vindt opgeteekend: » Noch » aan boort gehouden zeventien gequetsten, die » van de *barbier* worden gecureert, en de weinig » of te geen dienst voor eerst konnen doen, be- » halven noch eenige andere gequetsten van wei- » nig importantie." Terwijl men in hetzelve rapport aangeeft, dat de zwaar gewonden naar Rotterdam opgezonden zijn (1), een genoegza-

---

Voor een oog, been of linker hand *f* 240-0-0. Voor beide handen *f* 933-6-8. Voor de regter arm en beide voeten *f* 333-6-8. Voor beide benen *f* 533-6-8. Voor de linker arm en rechter hand *f* 266-13-4. Voor een voet *f* 160-0-0, of wel naar begeerte, werd aan hen levenslang een Rijksdaalder in de week toegelegd (1).

(1) GERARD BRANDT, het Leven en Bedrijf van den Heer MICHIEL DE RUITER, Admiraal enz. 4de druk. Amst. 1746. pag. 826.

---

(1) In den jare 1781 is deze belooning vermeerderd. Zie Groot Placaetboeck, 2de Deel pag. 496, en hetzelfde werk 9de Deel p. 88.

me blijk dat er destijds hospitalen ter verpleging van dezelve bestonden. Dat echter deze geneeskundige dienst bereids in 1665 op een geregelden voet gebragt was, blijkt, dewijl er Chirurgijns bij de Mariniers of Zee-Soldaten aanwezig waren, en ook uit de vermelding, dat er Doctors en Chirurgijns-Generaals der vloot waren (1). Daar en boven vinden wij opgeteekend, dat zij » telkens » als de gelegentheijt sulcx vereischt, zoude doen » visiteren der Chirurgijns-kisten, of dezelve » wel en nae behoren zijn voorsien, ende in » orde werden gehouden," van welke kisten men in het aangevoerde werk van HILDANUS, en in een later uitgekomen (2), de zamenstelling vindt. Overigens dragen de latere in het licht gekomene werken, de Militaire Land- en Zee-Chirurgie betreffende, en in Nederland in het licht verschenen, van RUSTING (3), BLANKAART (4), DE GOR-

(1) Groot Placaetboeck, 1ste Deel pag. 218.

(2) VAN DE VOORDE, Lichtende Fakkel der Chirurgia, Amsterdam 1668.

(3) S. VAN RUSTING, Nieuwe Veldmedicine en Chirurgie, Amsterdam 1693.

(4) S. BLANKAART, Verhandeling van de Leger- en Scheepsziektens.

TER (1), VERBRUGGE (2), TITSINGH (3), en TEN HAAFF (4), genoegzame blijken, dat dezelve uit de leerschool der ondervinding zijn te zamengesteld.

Wel is waar, dat ook Nederlanders van groote verdiensten in de kunst, zich aan de Militaire Geneeskundige dienst gewijd hebben, doch zulks is, wij moeten het bekennen, niet altijd ten voordeele van hun Vaderland geschied, zoo onder anderen vinden wij vermeld, dat VOLCHER KOÏTER, van Groningen, die in geval van belediging der hersenpan, een groot gedeelte der hersenen zonder schade wegnam, in de 16e Eeuw, als arts bij het Fransche leger met onderscheiding diende (5), en ADRIANUS HELVETIUS, die zijn geheim middel tegen den persloop, aan het Fransch Gouverne-

(1) J. DE GORTER, Gezuiverde Geneeskunst, ten nutte van Chirurgyns, die ter zee of velde dienen, Amsterdam 1741.

(2) J. VERBRUGGE, Land- en Zee-Chirurgie, Amsterdam 1748.

(3) A. TITSINGH, Chirurgyn van 's landsvloot, voorligtende baak tot dienst van de Zeevaart, en ter Zeevarende. Amsterd. 1754.

(4) G. TEN HAAFF, Verhandeling over de voornaamste kwetsuren, die den Heelmeester in de legers in belegerde steden, en op het schip van oorlog kunnen voorkomen. Rotterd. 1788.

(5) PORTAL, Histoire de l'anatomie et de la chirurgie, etc. Tom. I., pag. 611.

men, verkocht, als Inspecteur Generaal der Hospitalen in Vlaanderen, door LODEWIJK DEN XIV, werd aangesteld (1). Daartegen heeft de geschiedenis ons overgebragt, dat de beroemde TULPIUS, tijdens den inval van genoemden Vorst in de Nederlanden, zich uitstekend heeft gedragen, en het zich tot eer gesteld heeft, de gewonde Nederlandsche soldaten *te bezoeken*, *te troosten*, *en te genezen* (2).

Alhoewel wij gelooven, dat de Geneeskundige dienst bij de Legers van den Staat wel door Chefs zullen zijn gedirigeerd geweest, vinden wij geene vroegere sporen daarvan, dan in de ordonnantie, betreffende de organisatie dienaangaande, in den jare 1673 (3), waarin gewag gemaakt wordt van twee of meer Leger-Doctoren, naarmate de grootte van het leger aan te stellen, en dat de twee Chirurgijn-Generaals, (die zoo het scheen reeds vroeger bestonden), onder derzelver orders zou-

---

(1) id., Tom. IV., pag. 138.

(2) L. WOLZOGEN, Redevoering over den dood van den achtbare en zeer vermaarde Heer NIKOLAAS TULPIUS, in zijn leven Burgemeester, te Amsterdam gedaan, in de Nieuwe Kerk aldaar, den 21 November 1674.

(3) Groot Placaetboeck, 3de Deel pag. 182.

den staan, tevens vermeldt men daar in, dat ook Apothekers, aan elk dier Doctoren zoude worden toegevoegd, ter bereiding van de Geneesmiddelen, te gelijk houdt deze ordonnantie in de benoeming van *Regiments-Chirurgijns*, welke eene veldkist met geneesmiddelen en linnen, ter behandeling der zieken en gekwetsten zoude bekomen, benevens ook *een Chirurgijn* voor twee kompagniën, volgens DIBBETS, zes voor elk Regiment (1). Dat er evenwel reeds Chirurgijns bij de Regimenten aanwezig waren, blijkt uit de ordonnantie van den jare 1671. In den jare 1677, evenwel verkregen dezelve toen voor het eerst de benaming van *Chirurgijns-Majoors*, in navolging van hetgeen in Frankrijk deswegens bestond.

Bij deze laatste verordening werd ook bepaald: » Dat in het Hospitaal te velde, en door het » gantsche leger alles met behoorlijcker exacti- » tude ende neerstiger opsicht mach naergeko- » men worden; soo vinden wij goedt, dat voor » het toekomende tot meerder assistentie van den » Doctor en Chirurgyn-Generaal, ende utiliteit

(1) DIBBETS, het Groot Militair Woordenboek. 's Gravenhage 1740 pag. 116.

» van het gansche leger voor den tijdt van seven
» maenden sullen werden aangesteld, ende ge-
» bruykt noch vier goede en bequame ende
» wel geëxperimenteerde Meesters Chirurgyns
» yeder met een goedt knecht voorsien, die hun
» gedurende de gantsche Campagne, of eenige
» belegeringe sullen moeten laten vinden, bij of
» omtrent het gesegde Hospitaël, omtrent de
» brigades of elders, soo en gelijck hun bij den
» Generaal van 't leger sal worden geordonneert;
» welcke Chirurgyns bij separatie of verdeelingen
» omtrent de Brigades, door een Hospitaelmees-
» ter of Intendant onder behoorlijcke recipisse,
» met kennisse van den Doctor en Chirurgyn-
» Generaal, van behoorlijcke Medicamenten en
» andere behoeften, na gelegentheit van tijdt en
» saeken, sullen worden voorsien, ende sal yder
» van deze vier Meester-Chirurgyns voor hem
» ende syn knecht, alle lopende maendt, gedu-
» rende den tijdt van seven maenden, of soo
» veel langer als sy met de Armée in het veldt
» sullen werden geëmployeert, ghenieten een
» somme van tsestigh ponden tot veertigh groo-
» ten 't pondt." Verder werd bepaald, dat elk

Regiment daartoe zoude bijdragen twee en zeventig Gulden in het jaar, en als de Chirurgijns-Majoors van hun korps konde gemist worden, zij den Chirurgijn-Generaal of dien van de Brigade zouden moeten helpen (1).

Bij dezelfde gelegenheid werd het Hospitaal te velde onder het beheer gesteld van eenen Intendant, terwijl er tevens in de voeding en verpleging, door een Hospitaal-meester zoude moeten worden voorzien, en de zieken en gekwetsten de noodige oppassing zoude hebben; er werden tot dat einde ook tenten en de noodige transportmiddelen verstrekt, als mede voorschriften gegeven op de zuiverhouding van het Hospitaal, en nopens het begraven der dooden.

In den, naderhand plaats gegrepenen, successie-oorlog met Frankrijk, in Braband, in het begin der 18e eeuw, bevond zich de Nederlandsche Militaire Chirurgie steeds onder geregelde leiding. Men vindt gewag gemaakt, dat Doctor DE BIE en de Chirurgijn-Generaal DE COCQ, aan het hoofd van de Geneeskundige dienst bij het leger

(1) Reglement voor de Meesters Chirurgijns te velde 27 Feb, 1677, in het Groot Placaetboek, 3e Deel, pag. 1383.

stonden; ULHOORN (1), die onder hunne leiding diende, zwaait hun wel verdienden lof toe, waarvan wij ook een gedeelte aan hem toewijzen, voor zijne bemoeijingen, zoo om ons door zijn verhaal in staat gesteld te hebben, over de goede inrigtingen der leger-hospitalen, die, wat het administrative betrof, onder de orders van eenen eersten Intendant stonden te kunnen oordeelen, als door zijn werkdadig aandeel in dien veldtogt genomen. Dat de kunst daarbij ook aanmerkelijke vorderingen zal hebben gemaakt, moeten wij opmaken, niet alleen, dat het groot aantal gekwetsten, zoo der onzen als van dat der krijgsgevangene, vijanden, door spoedige en met voordeel zich opvolgende veldslagen, te weeg gebragt, allen behoorlijk werden verzorgd, maar wij mogen dit ook, met vertrouwen, vaststellen uit aanmerking van den goeden waarnemingsgeest en de ondervinding, dewelke zoo zeer in zijne werken doorstralen.

Bij het eindigen van elken oorlog schijnt het tot vasten regel aangenomen geweest te zijn, dat de

(1) L. HEISTER, Heelkonstige onderwijzingen met aanmerkingen van H. ULHOORN. Amsterdam 1741, Tom. I., voorrede.

Chirurgijns, het zij bij een Hospitaal of Regiment dienende, werden bedankt; althans vinden wij bij de oprigting van verschillende, zoo nationale korpsen als vreemde hulptroepen, de wijze van betaling enz. derzelve, in de daar van opgemaakte staten vermeld: het blijkt, dat bij het verstoren van den vrede de korpsen zich voltallig moetende maken, men Chirurgijns bij dezelve aanstelden. Immers vinden wij zulks in de resolutie van den jare 1743 aangegeven (1), waar in tevens bepaald wordt, dat dezelve door den Raad van Staten in den Eed genomen, en van eene aanstelling moesten voorzien worden, doch dezelve vooraf door de Lands Doctoren en Mr. Chirurgijn moesten worden geëxamineerd, en bekwaam bevonden zijnde, zich moesten voorzien van de noodzakelijkste instrumenten; wij vinden als Land-Doctoren SCHWENCKE en MIDDELBEEK, en als Lands Chirurgijn SCHOONDERHAGEN vermeld. Naderhand heeft men het gebrekkige er van ingezien, en vaste Chirurgijns-Majoors bij de korpsen aangesteld, waar bij tevens het trac-

(1) Groot Placaetboeck, 7de Deel pag. 231.

tement van *f* 20—6—8 'smaands bepaald wierd, doch in 1752 werd dit verdubbeld, » dewijl daar » voor geen goed Chirurgijn-Majoor op verre na » te bekomen is, en dit is oorsaak dat de Rit- » meesters en Capiteins in de meeste Regimenten » een maandelijksche contributie doen, tot ver- » betering van het gemelde tractement (1)." Doch » zal hij zich niet mogen bemoeijen met steen » of breuksnijden, of met het genezen van oog- » ziektens, ten ware hij zich over het voorsz. » manuaal, Operatien en genezing door 's Lands » Doctoren specialijk zal hebben laaten exami- » neren (2)."

Tijdens den veldtogt, tegen het midden der gemelde eeuw, waarvan PRINGLE (3) ons zoo meesterlijk de Geneeskundige geschiedenis geschetst heeft, hetwelk de Chirurgijn Majoor HERMANS en Doctor BICKER met hunne geleerde aanmerkingen verzeld (4), in Nederduitsch gewaad gestoken heb-

---

(1) Groot Placaetboeck, 8ste Deel pag. 165.

(2) Hetzelfde werk, pag. 182.

(3) Aanmerkingen over de ziektens bij een Heirleger. Door J. PRINGLE, uit het Engelsch vertaald, en met aanteekeningen verrijkt door J. H. HERMANS, Chirurgijn-Majoor, Middelburg 1763.

(4) Verhandeling over de Legerziekten, door JOHN PRINGLE,

ben, kunnen wij met regt bogen op de Docters Generaals MONCHY, BONN en LIMBURG, en de *Prémier* Chirurgijns RENARD, BEVERLEY, SCHMID, CRUGER en VAN DER HAAR, welke laatste het leger van den Staat, in de Brabandsche landstreken, in die betrekkingen voorstond, en die in den jare 1745 bij de Nederlandsche hulptroepen, ter beschikking van GEORGE DEN I, naar Engeland gezonden, om zijnen waggelenden troon tegen eenige zijner oproerige onderdanen te schragen, als Chirurgijn Generaal diende (1). De rijke waarnemingen uit het een en ander voortgesproten, zoo met betrekking tot de wonden, welke bij de armeën te velde, het meeste voorkomen (2), als de voorschriften ter instandhouding van de gezondheid van den soldaat in oorlogstijd, waarvan het door hem vertaalde werk van VAN SWIETEN, (op wien wij als onzen

---

uit het Engelsch vertaald, met de nieuwste waarnemingen verrijkt, en vermeerderd met eene Geneeskundige beschrijving der Hospitalen van den Heer D. MONRO. Door L. BIKKER, 3 Deelen, Amsterd. 1785.

(1) G. BARON VAN SWIETEN, Ziektens der Heirlegers vertaald, en met aanteekeningen vermeerderd, door J. VAN DER HAAR. Amsterdam 1790. pag. 1.

(2) J. VAN DER HAAR, Korte verhandeling van de geschotene wonden, Amst. 1747.

landgenoot tevens trotsch mogen wezen,) als doorwrocht is, zetten niet weinig luister bij aan de Nederlandsche Militaire Chirurgie, waarin ook veel deelt, de in der tijd *Prémier* Chirurgijn bij de leger-hospitalen TEN HAAFF, wiens nuttige werken (1), nog langen tijd tot baken ter vermijding van misslagen in de kunst zullen strekken.

Het genieten van eenen langdurigen vrede op het vaste land, gaf naderhand weinig gelegenheid tot de uitbreiding der Nederlandsche veld-chirurgie, het gaf evenwel aanleiding tot het in het licht verschijnen van een groot getal goede waarnemingen door de verschillende Militaire Artsen, dewelke door hun verblijf in de Hospitalen of vaste Garnizoens plaatsen daartoe in de gelegenheid waren. Deze allen op te noemen, zoude de vastgestelde beperking dezer verhandeling overschrijden. Evenwel kunnen wij niet af zijn, welverdienden lof toe te kennen aan de Chirurgijn-Majoors LIST, KRUSEMAN, THIBOUT en GENOUX,

---

(1) G. TEN HAAFF, Verhandeling over de voornaamste kwetsuren, die den Heelmeesteren in de legers en belegerde steden en op het schip van oorlog, en elders kunnen voorkomen, enz, Rotterdam 1788.

door wie zoo wel Geneeskundige plaatsbeschrijvingen, ten dienste van Militairen Artsen, als de mededeeling en behandeling van bijzondere ziekten naauwkeurig aangegeven, als nuttige bijdragen in een onzer toenmalige geachte tijdschriften geleverd zijn (1).

Eindelijk werd ons Vaderland tegen het einde der vorige eeuw, in de Fransche revolutie, met al hare onheilen en gevolgen betrokken; de oorlog, die dezelve vooraf ging, heeft, zoo wij vertrouwen, genoegzame bouwstoffen tot volmaking der Militaire Chirurgie opgeleverd, doch hebben onze nasporingen, om dezelve aan de vergetelheid ontrukt te zien, niet naar wensch mogen slagen; welligt heeft de toenmalige nederige stand der Militaire Artsen bijgedragen, om de bekendmaking ervan tegen te houden. Alleenlijk kunnen wij aangeven, dat de Heeren MUIJLMAN en VAN MEURS de geneeskundige dienst bij het Leger en Hospitalen, in den jare 1792 tot 1794 dirigeerde.

---

(1) Verhandelingen van de Natuur- en Geneeskundige Correspondentie Societeit in de Vereenigde Nederlanden. 's Gravenhage 1783—1795.

De organisatie, welke de armée onderging, na de omwenteling in 1795, werd ook op de Geneeskundige dienst toegepast, die naar de Fransche inrigtingen dienaangaande gewijzigd werd. Er werd een Bureau van Gezondheid gevormd, aan welks hoofd de beroemde en verdienstlijke Hoogleeraar BRUGMANS geplaatst werd, en kundige Militaire Artsen, zoo als JANSEN en, door zijne schriften reeds voordeelig bekenden LEURS, en opvolgender wijze SCHEIDLER en STARCK, als leden telden, terwijl de Apotheker VAN MEERTEN de pen hield, aan welk zeer doelmatig Kollegie de zorg voor het behoud van de gezondheid van den soldaat, het aanstellen, na volbragt onderzoek van kundige Officieren van Gezondheid, tot het houden van het opzigt over dezelver handelingen, de inrigting en het opperbeheer der Hospitalen en Ambulances, en de bezorging der benoodigde geneesmiddelen, uit een daartoe aangelegd Lands Magazijn, voor de zieken werd opgedragen, en verklaarde hetzelve in het eerste uitgegeven berigt: » dat niet de begeerte om verandering te » maken in de plaats der oude inrigting, eene » andere had doen invoeren, maar alleen de

» kennis, welke men droeg van allerwezend-
» lijkste gebreken (1)."

Het lot der Officieren van Gezondheid, (onder dewelken men nu ook Chirurgijn-Majoors van Brigade telde), is onder het Opperbeheer van genoemd Bureau, hetwelk onder Koning LODEWIJK, (die den beroemden Franschen Heelkundigen GIRAUD als Chirurgijn-Principaal bij de Armée aanstelde), den naam van Geneeskundig Bestuur over de Armée en Hospitalen van het Koningrijk Holland heeft aangenomen, aanmerkelijk verbeterd, en zijn door deszelfs bemoeijingen, gelijke voordeelen aan dezelve als aan de Officieren van het leger, b. v. het pensioen, zoo voor hun-zelven als hunne weduwen, toegekend geworden; de meeste der thans nog bestaande inrigtingen hebben wij aan hetzelve te danken. Het is niet dan bij de inlijving van het Vaderland bij Frankrijk, dat het deszelfs aanwezen verloor en slechts deszelfs voorzitter den Heere BRUGMANS tot de

(1) Berigt, wegens de thans plaats hebbende Geneeskundige inrichtingen bij de Nationale troepen der Bataafsche Republiek enz., door het Bureau van Gezondheid, Armee en Hospitalen der Bataafsche Republiek, Leijden 1796 pag. 3.

zevende Inspecteur-Generaal van de Geneeskundige dienst des Franschen Keizerrijks bevorderd werd. Bij de herneming van deszelfs regten door Nederland, stelde zich het voormalige Geneeskundige Bestuur door een medelid den Hoogleeraar DE RIEMER vermeerderd, wederom aan het hoofd van de Geneeskundige dienst, en werd daarin bevestigd.

Het is in dit tijdverloop, dat in het Militaire Hospitaal te Leijden, hetgeen tot de instructie diende, onder het oppertoezigt van den Hoogleeraar BRUGMANS, vele jonge Officieren van Gezondheid, door mannen van ondervinding, die aan het hoofd van hetzelve stonden, zoo als PFLUG, REICH en SEBASTIAAN, zich vormden, waarvan velen naderhand in de opvolgende oorlogen in Noordholland, Duitschland en Spanje, meestal onder de leiding van SEBEL en GENOUX, uitstekende diensten bewezen, of met de Fransche armeën in laatstgenoemd land, het zij bij het Hollandsch Contingent, of bij dezelve ingelijfd, in Portugal, Rusland of Polen de vruchten hunner studie overbragten en dezelve, door ondervinding gerijpt, met woeker in hun Vaderland terug voerden, of

wel als slagtoffers van wraak of van de uitwerkselen van een overstreng jaargetijde, in deze laatste landen, hun graf vonden.

Het is sedert de troonsbeklimming van Nederlands Eersten Koning, dat de Geneeskundige dienst eene geheel andere gedaante kreeg, die der Zeemagt en Koloniën werd daarmede gepaard, waarbij naderhand nog gevoegd werden, de Militaire Vee-Artsenijkunde, de gezondheidsdienst der gevangenissen, het oppertoezigt over de Quarantain plaatsen enz. Dezen werden onder het beheer gesteld van eenen Inspecteur-Generaal, en deze eervolle en moeijelijke post aan den Hoogleeraar BRUGMANS opgedragen, dewelke aan het Vaderland, zoo in den ramp van Leijden, als tijdens en na den slag van Waterloo, door de goede verzorging der gewonden te Brussel en de maatregelen ter afwering van besmetting, zoo veel dienst heeft bewezen; hij werd daarin geholpen door den Eersten Officier van Gezondheid KLUIJSKENS, en in de uitoefening zijner functiën door het genoemd Geneeskundig Bestuur, en na de opheffing van hetzelve door de Inspecteurs MOLITOR en MERGELL, welke laatste de Militaire Chi.

rurgie bij den veldslag te Waterloo voorstond, en als zoodanig, gelijk ook de Eerste Officier van Gezondheid DUCKELL, de armeën op derzelver triomf-marsch naar Frankrijk vergezelden. Terwijl de gekwetsten, zoo der onzen als der Bondgenooten en krijgsgevangen (1), door de, in de Hospitalen zich bevindende, Nederlandsche Militaire Artsen eene doelmatige behandeling ondervonden (2).

De Militaire Zee-Chirurgie verrijkt door hare ondervinding in de Zeeslagen van Doggersbank en Kamperduin, heeft intusschen ook een ge-

---

(1) Bij de krijgsgevangen Fransche Officieren van Gezondheid, bevond zich onder anderen de Inspecteur-Generaal Baron DE LARREY, wien Leuven tot verblijfplaats werd aangewezen, en die mij met zijne bekende hulpvaardigheid, aldaar in de moeijelijke vervulling mijner pligten, onder een groot getal gekwetsten krachtdadig heeft bijgestaan.

(2) De Pruissische gekwetsten waren in groot aantal aanwezig en werden zelfs naar de noordelijke provinciën des Rijks opvolgender wijze gezonden. Ik was te Leuven met derzelver verzorging in drie Hospitalen belast; dat zulks naar genoegen is geweest, blijkt uit de voordragt door den Chirurgijn Generaal VON GRAEFE, de Intendant Generaal VON RIBBENTROP, en de Luitenant Generaal VON ZASTROW aan het Pruissische Gouvernement gedaan, om mij gezamenlijk met den Hoogleeraar BRUGMANS en den Chirurgijn Majoor PLANKEN, ter belooning der gedane diensten met de orde van den rooden Adelaar te begiftigen. De Inspecteur-Generaal BRUGMANS heeft alleen deze onderscheiding erlangd, terwijl vele andere Officieren van Gezondheid met het Pruissische Eerteken begiftigd zijn geworden.

deelte der lauweren mogen plukken; de slag van Algiers, waar bij het Nederlandsche Eskader tegenwoordig was, heeft aan de Officieren van Gezondheid der marine ruimschoots gelegenheid verschaft, met vrucht hunne talenten te kunnen aanwenden. De Opper-Chirurgijn KRABACHER bevond zich aan het hoofd van deze dienst.

Niet minder heeft de Militaire Chirurgie in de Oost-Indische bezittingen, gedurende de verschillende togten naar Palambang, onder de leiding van den eersten Officier van Gezondheid VAN RAALTEN, op het slagveld zich verdienstlijk gemaakt. Gelijk de armée aldaar met de grootste moeijelijkheden heeft te kampen gehad, en den grootsten moed aan den dag gelegd, zoo hebben de Militaire Artsen, door beleid, met onverschrokkenheid en in de standvastige vervulling hunner pligten, inzonderheid bij de behandeling der *Cholera Morbus* den grootsten lof gevonden. De Chef van de Geneeskundige dienst BOWIER, onder wiens oppertoezigt dit alles plaats had, werd ondersteund door de dirigerende Officieren van Gezondheid, inzonderheid van RADIJS, die zich heeft beijverd, om de jonge Officieren van Ge-

zondheid en die genen, welke van tijd tot tijd uit Europa aankwamen, in het behandelen der ziekten op Java voorkomende, voor te lichten, waartoe zijn werk te Batavia uitgegeven, de ondubbelzinnigste strekking heeft (1).

Het is onder het beheer van den Inspecteur Generaal Hoogleeraar BRUGMANS en van deszelfs opvolger den Hoogleeraar HARBAUR, dat de Instructie-Hospitalen te Leijden en te Leuven derzelver aanwezen verkregen. Het dubbel oogmerk om goede Officieren van Gezondheid te vormen, en tevens om den studerenden in de Geneeskunde, die zich aldaar bevonden, eene rijkere bron van onderwijs te ontsluiten, waren de redenen van derzelver innige verbinding met de Hoogescholen. Als Leeraaren werden bij dezelve benoemd, de Heeren PFLUG, VAN ZINKGRAAF, WINKEL en VAN ONSENOORT, waar bij naderhand, bij de suppressie van de posten van Inspecteurs zich als

---

(1) R. RADIJS, handleiding tot de kennis van de oorzaken der Buikziekten in het algemeen, waardoor de Soldaten en Matrozen in Oostindië worden aangetast, als ook van de oorzaken en de geneeswijze der Bataviasche koorts enz. Batavia ter Algemeene Landsdrukkerij.

Chefs voegden de Heeren MERGELL en MOLITOR. Deze Hospitalen waren, daarenboven voor de aankweeking van jonge Officieren van Gezondheid bestemd, tot de behandeling van lijders, aan chronische gebreken onderhevig, tot hervisitatiën van manschappen, terwijl het afnemen van examen van dengenen, die als Officier van Gezondheid bij de Armée, Marine of Koloniën verlangde bevorderd of aangesteld te worden, tevens aldaar theoretisch en practisch geschiedde, en werd het dezen Leeraren gelijkertijd tot pligt voorgeschreven, om de studerenden in de Geneeskunde bij deze Hoogescholen ook hunne lessen deelachtig te doen zijn, hetwelk tot op het tijdstip der vereeniging dezer beide Hospitalen en de vorming van een groot Rijks-Hospitaal te Utrecht, zoo als ik bereids heb aangegeven, heeft plaats gehad (1), waarin, volgens besluit van Zijne Majesteit den Koning, van den 30e Maart 1822 No. 93. aan 22 bezoldigde en een onbepaald getal onbezoldigde kweekelingen instructie zal worden gegeven, om tot Militaire Artsen, zoo voor de

(1) Zie Annales Academiae Lovaniensis 1818—21.

Armée, de Marine als de Koloniën te worden opgeleid, en Officieren van Gezondheid zich verder zullen bekwaam maken. Terwijl het Zijne Majesteit tevens heeft gelieve te behagen, aan de Heeren MERGELL, MOLITOR en VAN ZINKGRAAF het pensioen te verleenen, en mij als Eersten Officier van Gezondheid aan het hoofd van hetzelve te stellen. De Heeren Officieren van Gezondheid BECKERS en COLSON, benevens de Heeren Apothekers DECOURTRAY en MOURIX KUIJPERS zijn bestemd, om met mij de lessen te geven, die weldra zullen aanvangen, en waarvan de opening thans plaats heeft.

Uit dit gedrongen overzigt van de geschiedenis der Militaire Chirurgie in het algemeen, en die van ons Vaderland in het bijzonder, zien wij, welken trap van volmaaktheid dezelve thans heeft bereikt, en moeten wij verbaasd staan over derzelver snelle verbreiding in alle wereldstreken. Indien het te betreuren is, dat de verschrikkelijke omstandigheden, die de oorlog onafscheidelijk met zich voert, tot deszelfs luister moet bijdragen, zoo is het aan den anderen kant eene troostrijke gedachte, dat vele slagtoffers door de

kunst behouden worden, die anderzins eenen onvermijdelijken dood zouden hebben te gemoet gesneld, en hiertoe brengt niet weinig bij de spoedige hulp, welke men aan de gekwetsten toebrengt. Het is in dit opzigt, dat de zoogenaamde vliegende Hospitalen of *Ambulances* van het grootste nut zijn. Men weet dat hier onder verstaan wordt eene vereeniging van een bepaald getal te paard rijdende Militaire Artsen, dewelke van al het noodige voorzien zijn wat tot eene spoedige hulpverleening aan de gekwetsten kan verstrekken, en zich daar, waar het gevecht plaats heeft, achter de linie van bataille stellen om dezelve te verbinden en na den slag, des benoodigd zijnde, een tijdelijk Hospitaal te kunnen zamen stellen, om deze gekwetsten te verzorgen.

Dat van de vroegste tijden af deze inrigtingen hebben bestaan, wil men bewijzen door het geen onder de regering van Keizer LEO plaats had: namelijk, dat eenige manschappen van een bepaald getal bestemd werden, om hunne gekwetsten medemakkers te helpen, en om spoedigere hulp te kunnen aanbrengen, waren dezelve

te paard (1). Wij kunnen vermoeden, dat deze wijze van hulpbetooning in latere tijden heeft stand gehouden, en hier uit de zoogenaamde *Ambulances* of vliegende Hospitalen hunnen oorsprong ontleend hebben. Volgens opgave, zoude dezelve bereids bij de Fransche armeën in het begin der vorige eeuw in werking geweest zijn. Evenwel kunnen wij veronderstellen, dat deze inrigtingen bij de Nederlandsche armeën, in de tegen dezelve gevoerde oorlogen, tusschen de jaren 1701 en 1713, en zelfs veel vroeger in volle werking waren: zonder hiertoe eenigen anderen bewijsgrond te willen inroepen, zoude het toch uit zoodanige omstandigheden kunnen blijken, die den twijfel dienaangaande veelligt konde wegnemen; men vindt hieromtrent op de tijtelplaat van het werk, over de Geneeskunde van SAMUEL RUSTING, in den jare 1706 uitgegeven (2), de duidelijkste sporen er van, dewijl men op den voorgrond een onder eene tent geplaatste Ambulance vindt afgebeeld, waar men de Mi-

(1) LEONIS, Imperatoris tactica sive de re militari liber, Lugd. Batavor. 1612.

(2) S. RUSTING, nieuw gebouw der Geneeskonst, gegrondvest op rede en ervarentheid enz. Amsterdam 1706.

litaire Artsen met het verbinden der hun op-draagbaren aangebragte gekwetsten bezig ziet, terwijl het gevecht in het verschiet plaats heeft. (Zie de tijtelplaat). Daar nu deze zelfde schrijver een werk over de Militaire Genees- en Heelkunde reeds in de jare 1693 het licht heeft doen zien (1), en hij, waarschijnlijk op grond der ondervinding en van het geheugen, deze tijtelplaat zal hebben doen vervaardigen, zoo zouden wij kunnen vertrouwen, dat de uitvinding dezer inrigting bij onze legers in lange niet vreemd was, ten minste met die der Fransche gelijkelijk, zoo niet eerder heeft bestaan. Het is waarschijnlijk, dat het Veld-Hospitaal bij het Nederlandsche leger in de 17de Eeuw, als een groot materieel bezittende, (tenten, ustensilen, matrassen, dekens en geneesmiddelen) gedeelten van hetzelve konde worden gedetacheerd, ter aanbrenging van spoedigere hulp, nader bij of op het slagveld. Immers in de Resolutie nopens de aanstelling van de Brigade Chirurgijns in den jare 1677, schijnt deze bedoeling door te stra-

(1) S. VAN RUSTING, nieuwe Veld-Medicijne en Chirurgie. Amsterdam 1693.

len, terwijl dit nog versterkt wordt door de magt, welke deze hadden, om zich door den Chirurgijn-Majoor van een Regiment, als zulks noodig was, te doen bijstaan, een bewijs, dat deze Brigade Veld-Hospitalen dezelfde dienst verrigtte als in onze tijd de zoogenaamde *Chirurgie de Bataille*, die tegenwoordig bij de legers van alle staten in het veld in werking zijn of moeten wezen, te meer, daar wij gewag gemaakt vinden, dat in den jare 1703 reeds de Regiments-Artsen te paard waren (1), en dit ook wel het geval zal geweest zijn bij het Veld-Hospitaal, om zich des te spoediger van de eene plaats naar de andere te kunnen begeven; en vinden wij dit in het geheel niet aangegeven ten aanzien der Fransche *Ambulances* van dien tijd, waar bij dit gebruik later in werking schijnt gekomen te zijn. Regiments Veld-Hospitalen konde er ook gevormd worden, dewijl bij elk Regiment eene veldkist was, voorzien van de noodige medicamenten, linnen en andere behoeften, dewelke door de zorgen van de Lands-Doctoren te

(1) Reglement sur les Logemens des Troupes des Provinces Unies etc. Groot Placaetboeck, 3de Deel pag. 192.

'sGravenhage, wierden verstrekt. Terwijl de Compagnies-Chirurgijns » haer selven tot hunnen eygen kosten moeten voorsien van goede » en bruikbare instrumenten, tot hun handwerk » en kunsten dienstig en bekwaem, die zij ook » ten alle tijden aan den Chirurgijn-Generaal, » van de Brigade of Chirurgijn-Majoor gehouden sullen wesen te vertoonen (1)." Boven en behalven deze inrigtingen bestond er nog een 's Lands Groot Leger-Hospitaal, waar in niemand dan met een biljet konde opgenomen worden. » Doch wat de Gequetsten belangt, » nademael de tydt en Confusie niet toe en laet » na soodanigen billiet te wagten, sullen deselve » in dat geval sonder billiet mogen ingenomen » werden, mids alvorens opgevende haer naem » en Toenaem, die van haer Ritmeester of Capitein en Collonel. Den Hospitaelmeester sal » aenstonds een Lyst van soodanige gequetsten » oversenden aen den Intendant van het Hospitael *te velde* (2)." Dat de eene en andere de-

(1) Groot Placaetboeck, 3de Deel pag. 1381.

(2) Reglement op het ontfangen van Sieken en Gequetsten in 's Lands Groot Leger-Hospitael in dato 5 April 1692. Zie Groot Placaetboeck 4de Deel pag. 184.

zer inrigtingen doelmatig waren, en aan het oogmerk beantwoordden, aarzelen wij niet te bepalen, en kunnen dienaangaande met vertrouwen het getuigenis van ULHOORN inroepen, dewelke een zoo vereerend verslag van de goede verzorging der zieken en gekwetsten destijds bij het Nederlandsche leger geeft, daar hij zegt, over de noodzakelijkheid sprekende, om bekwame Militaire Artsen bij de legers te hebben: » Deze oude voorzorge hebben » we bij onzen laatstleden oorlog door onze » Souvereinen mede zien gebruiken, om daar » door onze strijdende en overwinnende Helden » moediger te doen aanvallen; want wie van den » gemenen man gewond wierd, kon verzekerd » zijn niet minder als eene aanzienlijk man be- » handeld te zullen worden, wijl nog zorg nog » kosten gespaard wierden: zijnde onze Leger- » Hospitalen van alle bedenkelijke noodzakelijk- » heden zo voorzien, dat gene natie met de onze » konde vergeleken worden. Hier van was ik » vele jaren ooggetuigen, en heb in dien tijd » mede na vermogen geholpen, wanneer wij Ne- » derlanders eenen onsterflijken roem tegen den

» magtigsten Koning behaald hebben enz. (1)."

Niets echter doet duidelijker zien op welken voet de vaste en Veld-Hospitalen of Ambulance bij het Nederlandsche leger waren ingerigt, dan de verordeninge dien aangaande tijdens de toerusting ten oorlog tegen het midden der vorige eeuw, dewelke men als den grondslag kan beschouwen van vroegere gebruiken en verordeningen, welke, zoo ten aanzien tot de inrigtingen derzelve als tot de goede uitoefening en het daartoe vereischt wordende, hadden plaats gegrepen. De beide resolutien daar omtrent in den jare 1745 genomen, strekken daarvan ten bewijze, dewijl daarin niet alleen bepaald wordt, de zamenstelling van het Geneeskundig Administratif personeel, maar ook het materieel vermeld, hetgeen tot de verzekering van de dienst en ter goede verzorging van de zieken en gekwetsten noodzakelijk was. En blijkt het ten duidelijkste, dat het vaste en het Veld-Hospitaal, twee verschillende etablissementen waren, als woordelijk daarin vermeld wordende, » dat gelast wordt

(1) L. HEISTER, Heelkundige onderwijzingen door H. ULHOORN, 2de Deel pag. 448. Amsterdam 1741.

aan den Doctor MONCHY (1), den *Prémier* Chirurgijn RENARD, den Apotheker DE BEER, en knecht BARRIEL, den Contrarolleur BARRIEL, de Chirurgijn-Majoors PORCHER en STEENHUIJS, de Fraters NOLST, GROENEWEGEN, BILDERBEEK, FERRET, VAN DER MOTTE, DE KOK, HILGELO en de Kelderknecht VRIESE, alle benoemt om te dienen bij het Veld-Hospitaal, zich te begeven na Brussel, en te stellen aan de order van de Prins van WALDECK, als Generaal en Chef kommanderende de auxiliaire troepen van den Staat in de Oostenrijksche Nederlanden." Terwijl een zelfde order » den Doctor JOHANNES BONN, den *Prémier* Chirurgijn BEVERLEY, de Chirurgijn-Majoors SCHENDELER en DICTEN, de Fraters HOFMAN, VAN WALLEGEM, DE VOS, HERMANS, HITTELINK en DANKERS, en den Contrarolleur DE COEUR, alle benoemd om te dienen bij het vaste Hospitaal, hetwelk vooreerst te Brussel zal worden opgerigt, en waarvan aannemer is gebleven PIMPERNIAUX, om zich na Brussel te begeven, en den

(1) Bij de Armée van den Staat was geen Doctor Generaal, wanneer er geen oorlog gedeclareerd was, er was slechts een Veld-Doctor (*Prémier* Chirurgijn), die ook het vaste Hospitaal moest bedienen. Zie PRINGLE, over de Leger-Ziekten, 3de Deel pag. 248.

dienst bij het vaste Hospitaal aldaar waar te nemen," terwijl den Intendant TREIJTELAAR gelast werd, » om de oude wagen voor de Veld-Apotheek te verkoopen, ten voordeelen van den Lande, ten ware hij mogt vermenen dat dezelve noch van eenige dienst zoude kunnen wezen." Wat belangt het materieel, hetzelve bestond in Tenten (1), tafels, stoelen, kasten en schrijfbehoeften, goederen tot ligging en verpleging, en linnen tot verband; verder werd daar bij gelast, » aan de Lands Apothekers CATS en DUVAL, de medicamenten aan den Apotheker DE BEER en den Lands Chirurgijn SCHOONDERHAGEN, de kist met instrumenten voor het Veld-Hospitaal aan den *Prémier* Chirurgijn RENARD over te geven," terwijl de wijze van vervoer van het een en ander ook bepaald werd (2), en ook » dat, wanneer eenige

---

(1) Deze waren groote, breede en hooge *Zaaltenten*, om de zieken voor een korten tijd te kunnen ontfangen in vaste legerplaatsen. alvorens dezelve naar het vaste Hospitaal in de naast bij gelegene stad op te zenden. Zie PRINGLE, over de Leger-Ziekten, 3de Deel pag. 199.

(2) Resolutie van den Raad van Staate, waarbij ordre wordt gesteld, omtrent het Hospitaal te velde, en de bediendens daar bij behoorende, voor de auxiliaire troupen van den Staat in de Nederlanden. Den 22 April 1745.

» partijen uit de Armée worden gezonden, dan
» bij zal moeten worden gevoegd, een Chirur-
» gijn-Majoor met een of twee Fraters, na om-
» standigheid van zake, met de Veld-Chirurgie-
» kist en de nodige linnens tot verbanden op een
» wagen van het Hospitaal." Dit detachement dat veel overeenkomst heeft met de Ambulance, bij de divisien in onze dagen en welk in overeenstemming is, met hetgeen wij reeds elders hebben aangegeven, ten aanzien van de Chirurgijns van de Brigades, doet genoegzaam zien dat het de gewoonte was, de gekwetsten gedurende den veldslag, kort bij de gelederen te verbinden; overigens werd bepaald dat de Doctor goede zorge zoude dragen voor de zieken, het opzigt zoude hebben over de Apotheek, Medicamenten en het voedsel, den *Prémier* Chirurgijn voor de gekwetsten zoude zijn, de orde van verband en het verdeelen van de gekwetsten, onder de Chirurgijn-Majoors en Fraters, dat de Apotheker en zijn bediende vooral zoude zorgen, bij het opbreken van het leger, dat de Apotheek en zijn toebehoren eerst wel gepakt en met voorkennis van den Intendant op de wagens geladen

werd, en dat de mindere bedienden als kelder-knecht, kok, knechts, meiden en oppassers, de orders zoude moeten volgen van den Intendant en Hospitaalmeester enz. Wijders dat de aannemer van de Hospitaalwagens dezelve *onweigerlijk*, zoude laten gebruiken tot het afhalen van de noodige provisie, en de ledige broodwagens ook des noods tot transport der zieken zouden moeten dienen, en tevens het gewigt werd aangegeven van de goederen der geëmploijeerden, welken geen regt op wagengelden hadden (1). Ten einde al deze verordeningen behoorlijk zouden worden nagekomen, is later bepaald, dat er *Visitatores* en *Inspectores* zouden benoemd worden, (2) terwijl bij deze zelfde Resolutie wordt gelast, dat er een Chirurgijn-Majoor bij het vervoeren der gekwetsten zal tegenwoordig zijn, om de zorge en het opzigt over dezelve te

---

(1) Resolutie, enz. waarbij eenige pointen zijn gearresteert tot beeter ordre en directie, omtrent het Hospitaal te velde. Den 22 April 1745.

(2) Resolutie, enz. houdende ordre omtrent de bedienders en de behoeften voor het Hospitaal in de aanstaande Campagne. Den 1 Febr. 1747.

hebben, hetgeen naderhand aan een bekwaam Onder Chirurgijn is toevertrouwd geworden.

Ik heb met voordacht dit alles breedvoerig aangegeven, ten einde te doen zien wat de tachtig jarige volhardings-krijg en de opvolgende oorlogen onzer voorvaderen tot de opkomst en verbetering der Militaire Chirurgie hebben bijgebragt, en kunnen wij het niet aan vreemdelingen wijten geenerhand gewag in hunne schriften dien aangaande te hebben gemaakt, dewijl dezelve door onze landgenooten daartoe niet zijn in staat gesteld, en dit wel de grootste reden is, waarom men elders van de Nederlandsche Chirurgie van dien tijd als slechts ter loops gewaagd. Wij vertrouwen, dat er thans genoegzame bijdragen zullen geleverd zijn, die in en buiten het Vaderland aantoonen, dat wij in dit stuk niet achterlijk waren, en velen uit onze instellingen niet karig schijnen geput te hebben (1).

---

(1) De Geschiedenis der Heelkunde in ons Vaderland is elders zeer onvolmaakt bekend, het ware te wenschen dat iemand welke in de gelegenheid was (mij is dezelve benomen) door nasporigen aantevullen, wat daartoe ontbreekt, ik houde mij overtuigd, dat hij de Nederlandsche Chirurgie in deszelfs vollen luister zoude kunnen doen te voorschijn treden. Ik kan hiertoe slechts mijne beste wenschen aanbieden.

Het is na de Fransche omwenteling, ten tijde der Republiek en onder het Keizerlijk bestuur, gedurende de onafgebrokene oorlogen, dat de dienst der Ambulances aanmerkelijk verbeterd is. Dit heeft men inzonderheid aan de Inspecteurs-Generaal van de Fransche Geneeskundige dienst, de Barons PERCY en DE LARREY te danken, dewelke het voorbeeld aan de Chefs van het Genees- en Heelkundig Personeel van alle Natiën gegeven hebben, hoedanig op het slagveld te handelen, en getoond hebben, dat zij waardig waren aan het hoofd derzelve te prijken. Ook zijn zij daarin lofwaardig door de Engelsche en Pruissische Generaal-Artsen nagevolgd. Het is de eerstgenoemde, die door de vorming van zijne *Chirurgie de Bataille*, die overal waar de slag het hevigste was, de gekwetsten ter hulpe snelde, de grootste dienst bewees. DE LARREY had dezelve zoodanig ingerigt, dat de snelste bewegingen der voorhoede door zijne onderhoorigen konden gevolgd worden. Gedurende mijn verblijf als Chirurgijn-Majoor bij de Fransche armée in Spanje, Portugal en Frankrijk, onder het opvolgende Opperbevel van de Maarschalken MASSENA, MAR-

MONT en SOULT, waren onder het beheer van den Chirurgijn en Chef RAPATEL, immer een dertigtal wel beredene Chirurgijns bij het Hoofdkwartier onder mijne leiding, die van het noodige ruim voorzien, tijdens den veldslag in hunne verzorging ter plaatse, waar de meeste gekwetsten vielen, mij getrouwelijk bijstonden, en zulks toonden in alle de veldslagen en gevegten, doch inzonderheid die te Busaco, Salamanca, Victoria op verschillende plaatsen in de Pyreneën en te Toulouze geleverd zijn.

Om de spoedige opneming der gekwetsten van het slagveld te doen plaats hebben, zijn in de laatste oorlogen vele middelen uitgedacht. PERCY heeft deswegens baardragers (*Brancardiers*) in aanwending doen brengen; dewelke kompagniesgewijze georganiseerd, de gekwetsten van onder het geschut der vijanden weg haalden, en vrij wat meer nut stichtede, dan de zoogenaamde hospitaal-soldaten. GRAEFFE heeft voorgeslagen, om tot dat einde eenige manschappen van elke kompagnie te bezigen, welke van hunne geweren, en laadstokken, en van den mantel of kapotjas des gewonden, een draagbaar maakte, om de-

zelven weg te brengen. Ter vervoering der gekwetsten van het slagveld naar elders, heeft men de transportmiddelen zeer vereenvoudigd. PERCY bezigde daartoe de door hem uitgedachte wurst (1), DE LARREY zijnen vliegenden ambulancewagen, ASSALINI zijn handkar, GÖRCKE, MICHAËLIS, VANOTTI, WENDT, RÖDLICH, VON GRUNTHAL en anderen hebben mindere of meerdere belangrijke bijdragen daartoe geleverd. Gewoonlijk heeft deze vervoering plaats op ligte, en, op goede veren rustende, overdekte, wagens, waarin het noodige tot ligging en dekking. In Spanje, bij den slag van Salamanca, vele Hoofd Officieren en inzonderheid de Maarschalk MARMONT gevaarlijk gekwetst zijnde, hebben wij om denzelven met de terug trekkende armée te kunnen medevoeren, in eene, met linnen overdekte en met matrassen voorziene, groote, draagbaar geplaatst, dewelke op twee, door mannen behoorlijk aan den toom geleid wordende, Muilezels, zoodanig in derzelver handvat-

(1) Deze wagen heeft veel overeenkomst met een kruidwagen (*caisson*), en kunnen er ook Chirurgijns- en Hospitaal-Soldaten en de benoodigheden tot het verband en verkwikking ten spoedigste medegevoerd worden, ter plaatse, waar het gevecht het hevigste is.

sels hingen, dat de gekwetste tusschen dezelve in gelijke lengtelijn zich bevond, even op dezelfde wijze, als of de draagbaar door twee achter elkanderloopende mannen gedragen werd. Deze wijze van vervoering kan ik verzekeren in bergachtige en andere landstreken zeer doelmatig te zijn; somtijds waren twaalf Grenadiers bij afwisseling daar mede belast.

De benoodigheden, zoo tot de uitvoering der operatiën als tot het verband, hebben aan velen toegeschenen voor vereenvoudiging vatbaar te zijn; tot dat einde hebben PERCY, DE LARREY, ASSALINI en KERN, door het doen vervaardigen van beknopte zamenstellingen van instrumenten, het hunne toegebragt. Ik heb, op uitnoodiging van den Heer Inspecteur-Generaal HARBAUR, eenen beknopten Heelkundigen veldtoestel uitgedacht en doen vervaardigen (1), welke, na volkomene goedkeuring, bij de Armée is ingevoerd, en heb daarbij op het oog gehad, het eenvoudige met het noodzakelijke en nuttige te vereenigen. Eerstkomende oorlogen zullen de bruikbaarheid er

(1) Zie mijne Operative Heelkunde, 1ste Deel pag. 46. Plaat III. Amsterdam 1822.

van doen zien. Immers zijn deze instrumenten door mij, bij verschillende gelegenheden, op levende voorwerpen gebezigd, en door, in de Heelkunde ervarene, mannen beproefd, die er hunne goedkeuring aan gehecht hebben. Overigens heb ik slechts bedoeld, om den Staat voor veelvuldige verliezen van instrumenten, die door hunne lompheid en zwaarte onhandelbaar worden, en immer in de Ambulance-wagens moeten worden getransporteerd, te waarborgen, door elk Officier van Gezondheid verantwoordelijk te doen zijn, voor de aan hem toebetrouwde werktuigen, en deze daaraan gemakkelijk konde voldoen, door dezelve bij wijze van een patroontasch op den rug te dragen, en dus doende immer bij zich te hebben (1).

---

(1) Zie de beschrijving van den Heelkundigen Veldtoestel, uitgevonden en verzameld door A. G. VAN ONSENOORT, en onder deszelfs opzigt vervaardigd door F. BONNEELS, Chirurgicale Instrumentmaker te Brussel. Gorcum 1828, en

Description de l' appareil Chirurgical de Campagne Composé, par A. G. VAN ONSENOORT, et Confectionné sous sa surveillance par F. BONNEELS. Bruxelles 1828.

Na dat ik, om redenen in opgemeld werkje vermeld, eene nadere en meer volledige beschrijving van dezen Heelkundigen Veldtoestel, als ik wel in mijn werk over de *Operative Heel-*

Hier aan beantwoordende, zal de gekwetste soldaat gewaarborgd zijn tegen het ongeval, hetgeen Doctor MONCHY in de aanteekeningen in het werk van PRINGLE vermelt, en het zelve worden voorgekomen, namelijk: » dat na de Bataille van » Fontenoy alle de Instrumenten, de groote » voorraad van pluksel en bandages in handen van » den vijand vielen, en den volgende dag velen » en het meest door kanon zwaar gekwetst en

---

kunde (1ste Deel. Amsterd. 1822.) had aangegeven, het licht had doen zien, is deze toestel ten tweede male beoordeeld, en heeft men aangegeven, dat het beter ware, dat de lemmers der messen elk in het bijzonder in heften bevestigd waren. Het strekt mij tot genoegen uit de berigten, zoo uit de Oostindische bezittingen als die van de twee laatste jaren 1830—31 te hebben mogen ontwaren, dat in de gedane veldtogten de bedoelde toestel, uit hoofde van deszelfs bruikbaarheid niet zoo zeer te verachten was, als men bij Hoogerhand wel heeft willen doen gelooven, zijn het welbevoegde beoordeelaars geweest? Trouwens, het geen KOETH, regiments Arts in Oostenrijksche dienst er van aangeeft, kan geen stand houden en doet mijns inziens de nuttigheid er nog meer van te voorschijn treden. De vereerende bescheiden, welke ik deswegens van vreemde Hoven ontvangen heb, gelijk als van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, wegen niet op tegen het strelend gevoel, dat ik aan de verdedigers van Koning en Vaderland, ofschoon ik van de Armée verwijderd, en in burgerlijke betrekkingen wedergekeerd ben, alhoewel op eene indirekte wijze, toch nog tot nut heb kunnen verstrekken.

» aangebragt wierden," (1) die vermoedelijk niet hebben kunnen worden geholpen.

Wanneer wij een blik terug werpen op den oorsprong der Militaire Chirurgie, en derzelver opvolgende verbeteringen en trapsgewijze volmaking betrachten, dan verkrijgen wij de innige overtuiging, dat veel tot leniging in het lot van zoo vele ongelukkige gekwetsten gedaan is, en moeten wij dankbaar die mannen gedenken, welke dit goede bewerkstelligd hebben. Alle natiën hebben deswegens aanspraak op onze erkentenis. Zal het genoeg zijn, bij de reeds genoemde in het bijzonder, nog te voegen voor Frankrijk, DUPONT, GALLÉE, CHAPPE, FABRE, RAPATEL, GAMA; uit Engeland ALLAN, MILLINGEN; voor Duitschland in het algemeen LANGENBECK, KIEFFER, HELLING, KLEIN; Denemarken, WENDT, MULLER; Zweden ZITHERMANN; Spanje RODRIQUEZ, FERNANDEZ; America RUSH, BORTON, MANN? Dan zijn wij verzekerd ook velen te kort te zullen doen. Laat vrij eerzuilen gesticht worden voor uitstekende daden, en door de geschiedenis aan

(1) Zie PRINGLE, verhandeling over de Leger-Ziekten. 3de Deel pag. 251.

het nageslacht worden overgebragt; het dankbaar gevoel van hem, die uit de kaken van een bijna gewissen dood gered is, kan worden onderdrukt, doch nimmer kan die weldaad uit zijn geheugen gewischt worden; de min- of meerdere grootere verminking, dewelke hem als een blijvend zegeteeken zijner daden immer voor oogen is, verwekt in hem eene gestadige herinnering. Op stille dankbaarheid heeft de Militaire Arts slechts aanspraak, ook hier in moet hij zijne belooning vinden.

Willen wij ons nu bepalen, om het tegenwoordige in oogenschouw te nemen, dan moeten wij volmondig bekennen, dat de inrigtingen, die men wijd en zijd in werking heeft gebragt, om de Militaire Chirurgie tot die hoogte te brengen, welke dezelve thans bereikt heeft, aan het oogmerk schijnen te beantwoorden. *Europa* heeft daarin voorgelicht, als zijnde de Instructie-Scholen in de meeste Staten derzelver ingevoerd. *Amerika* is gevolgd, en heeft men dit zelfs tot Haïti uitgestrekt mogen zien. In *Afrika* heeft Egypte over het bijgeloof gezegevierd, en eene Militaire Artselijke Kweekschool te Abou-Zabel, nabij

Kaïro gevormd, en hierdoor het voorbeeld aan Turkije gegeven, waar dit onderwijs thans ook ontloken is, terwijl in *Asia* de inlanders, door de Engelschen, tot Militaire Artsen bij de korpsen worden opgeleid. Waar ook wij onze blikken wenden, is de Militaire Chirurgie als inrigting van den Staat aangenomen, voor het goede, dat hieruit verder kan voortspruiten, lacht ons eene blijde toekomst tegen.

Na deze inleiding, welke u in een kort overzigt den oorsprong, voortgang, de opvolgende verbetering en volmaking der Militaire Chirurgie, met toepassing er van op ons Vaderland, heeft doen zien, willen wij nog kortelijk aanstippen, welke kundigheden de Officier van Gezondheid dient te bezitten, wil hij met vrucht aan zijne bestemming beantwoorden, en welke van dien aard dienen te zijn, dat hij zoowel de Genees- als Heelkunde daarmede kan uitoefenen; en wordt de mogelijkheid hiertoe in de Militaire dienst bewezen, ofschoon, uit hoofde van de uitgebreidheid der kunst, dit niet in alle landen in werking is gekomen, b. v. in Frankrijk, hetgeen zoo zeer deze vereeniging heeft voorgestaan, zijn

de Militaire Artsen in Doctoren, Chirurgijns en Apothekers onderscheiden. In Engeland bestaat zulks ook ten deele, terwijl in Oostenrijk, Pruissen en de Nederlanden de uitoefening der Genees- en Heelkunde, bij de Legers en Hospitalen in een en denzelfden persoon vereenigd zijn. Slechts de Apothekers oefenen hunne werkzaamheden afzonderlijk uit, hetgeen ook de dienst van den Militairen Arts te veel zoude bezwaren.

Het is uit dien hoofde, dat de kennis der Genees-, zoowel als die der Heelkundige wetenschappen den Officier van Gezondheid allernoodzakelijkst zijn, en dat noch de Gezondheidsbewaarkunde, noch de kruidmengkunde, noch de Heelkundige operatiën aan hen vreemd moeten wezen; want hoe groot is het aantal ziekten en gebreken niet, waar in deze driedubbelde kundigheid vereischt wordt? Immers om enkelijk een voorbeeld aan te geven, zoude het wel voldoende zijn, dat hij, die eene Heelkundige kunstbewerking uitgevoerd heeft, daar mede zijn taak als volbragt kan rekenen? moet hij ook niet weten, het zij vóór of na dezelve, den lijder Geneeskundig te behandelen, of vermeent hij na de

Operatie te hebben bewerkstelligd, niets meer te doen hebben, dan het verband aan te leggen? Neen, het is dan eerst dat de groote kunst bestaat, om den lijder tot eene volmaakte genezing te voeren, en om deze te weeg te brengen, moet hij ook Geneeskundige kennis hebben, om doelmatig de toevallen voor te komen, te matigen, of te verhelpen, welke elke groote kunstbewerking zoo vaak te weeg brengt.

Zonder dit door verdere bewijzen te willen staven, dient hij, die zich aan de Militaire Geneeskundige dienst wil wijden, al die talenten en eigenschappen vereenigd, te bezitten, welke tot hiertoe in twee verschillende voorwerpen verdeeld waren. Men laat zich niet afschrikken van het groot aantal kundigheden, welke vereischt worden, om een goed militaire Geneeskundige te worden, met overleg, standvastigheid, en een vast voornemen kan men veel uitrigten, en spoedig de zwarigheden achter zich laten, welke men vreesde in grootere mate te zullen hebben aangetroffen.

In de eerste plaats komt dus in aanmerking de kennis der talen, vooral van die, welke hem zijne

studiën gemakkelijk kunnen maken, en uit de beste schrijvers te kunnen oogsten, voornamelijk bedoel ik hiermede de Latijnsche en Grieksche talen, ten andere dezulke, waardoor hij, behalve die tot zijne instructie benoodigd te hebben, zich kan doen verstaan van personen, die zijne Moedertaal niet kennen, de Fransche, Italiaansche, Hoog- en Nederduitsche zullen genoegzaam zijn. Overigens de Natuur-, Wis- en Meetkunde, moeten door hem worden aangeleerd, gelijk ook de Geschiedenis, de Teekenkunst, enz.

Als hij met deze voorbereidende wetenschappen toegerust is, moet hij zich toeleggen, om die takken der wetenschap zich eigen te maken, zonder dewelke hij geen arts kan wezen, deze zijn inzonderheid de ontleedkunde, en al hare onderdeelingen, de natuurkunde van den mensch, de Gezondheids-bewaarkunde, de Dieët en Ziekteleer van in- en uitwendige gebreken, de Kruid- en Scheikunde, de kennis der Geneesmiddelen, derzelver manier van voorschrijven, kunstmatige bereiding en behoorlijke aanwending, onder den een of den anderen vorm of regelen. De Geschiedenis der Genees- en Heelkunde, de

Geregtelijke Genees- en Heelkunde, en eindelijk de werkdadige Heelkunde en de Leer der verbanden; als Militaire Arts dient hij ook te kennen, de Geneeskundige Aardrijkskunde en plaatsbeschrijving, de Geneeskundige staatsregeling op de Militaire dienst toegepast, enz.

De eigenschappen, die een Chirurgijn bezitten moet, zijn, vooral een groot geduld, dewijl hij door overhaasting veel onheil zoude kunnen stichten; voorzigtigheid is hem in zijne handelingen aanbevolen, om eene zekere uitkomst te verkrijgen van hetgeen hij ondernomen heeft; veel tegenwoordigheid van geest, om den dood van eenen lijder door besluiteloosheid of verkeerde behandeling niet te bespoedigen; een groot vernuft, en spoedige beslissing wordt van hem in gevaardreigende gevallen gevorderd; hij moet weldadig en medelijdend zijn, vriendelijk en inschikkelijk jegens zijne lijders, zonder de vastheid van karakter, dat hem eigen moet zijn, te verzaken; hij moet vrij van ligchaams-gebreken wezen, en zijne zintuigen de grootste volmaaktheid bezitten; het gebruik van zijne regter- of linkerhand moet hem om het even zijn.

Hij, die zich aan de Militaire Geneeskundige dienst wijdt, moet een even gezond, als sterk ligchaamsgestel hebben, om alle vermoeijenissen, onafscheidelijk aan het oorlogsleven verbonden, en de ontberingen van allerlei aard te kunnen verduren; hij dient ruim bedeeld te zijn met moed, zonder vermetelheid, beleid en activiteit bezitten, buitengewone ijver en naauwkeurigheid aan den dag leggen, gehoorzaam en ondergeschikt aan zijne Chefs zijn, en hunne orders stiptelijk uitvoeren; daarenboven *moet de Militaire Arts eenen grooten graad van onverschrokkenheid bezitten, koelbloedig wezen, om op het slagveld, even zoo goed, als in eene plaats van het gevaar verwijderd, zijne zorgen te kunnen aanwenden; hij moet zelfs het vijandelijk vuur weten te trotseren, om zijn hulp dadelijk te betoonen, daar, waar geen oogenblik te verliezen is, om het leven van eenen, voor Koning en Vaderland strijdende, te behouden: waagt hij dus zijn leven voor zijn evenmensch, en deelt hij met den soldaat in dezelfde gevaren, dan heeft hij ook aanspraak op dezelfde belooning.*

Zie daar kortelijk de voorbereidende en andere

wetenschappen aangegeven, die de Militaire Chirurgijns moeten bezitten, en de eigenschappen die hen moeten kenschetsen. Wie uwer zoude, bij de opnoeming derzelve, niet huiverig zijn, de loopbaan, waarin gij denkt te treden of bereids aangevangen hebt, tot het einde toe door te gaan? vrees niets, elke stand heeft zijne aangename en onaangename zijde: en wanneer men dien, welken wij verkozen hebben, met anderen vergelijken wil, dan zal de schaal nog wel naar onze zijde met voordeel overhellen; vooral wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat dezelve een verheven doeleinde heeft, om de verdedigers des Vaderlands aan hunne bloedverwanten, vrienden en betrekkingen te behouden, door hen uit de kaken van een dikwerf geheel vernielenden dood te rukken, immers dit gevoel, dit waar genoegen, laat zich niet beschrijven noch met eenigerhand in andere standen voorkomende, vergelijken.

Dit alles echter is niet genoeg, om een goed Officier van Gezondheid te wezen, er bestaan daarenboven nog pligten, welke elk in zijnen rang, elk in zijne betrekking moet in acht nemen, om niet tegen de krijgstucht, de ziel eener

goede Armée te zondigen; om dezelve te doen kennen, is het noodig, dat wij den Officier van Gezondheid der Land- en Zeemagt, zoowel als dien der Koloniën volgen, hetzij in vrede, of oorlogstijd, op het slagveld, in de Hospitalen, aan boord van het schip, of in de koloniën, doch vooral zullen wij hem bijblijven, om hem met het moeijelijkste gedeelte van zijne dienst, namelijk op het slagveld, te doen bekend worden, en daardoor tevens tot eene vergelijking te komen, tusschen de Burgerlijke en Militaire Genees- en Heelkunde, zoowel als die voor de Zee- en Landmagt onderling.

In vredenstijd is het de pligt van eenen Officier van Gezondheid, vooral die bij een korps geplaatst is, in garnisoen zijnde, te waken voor de zuiverheid der Kaserne, en zich van de goede hoedanigheid der spijzen te verzekeren, welke de krijgsman bekomt, benevens de voorwerpen, die tot ligging en kleeding dienen, en overigens alles in overzigt te nemen, wat in staat is, om de gezondheid van denzelven te kunnen schaden, door zijnen goeden raad de ziekten, welke hem bedreigen, af te weren, en voor te komen; op de

eerste aanvrage om hulpbetooning, moet hij gereed zijn dezelve aan te wenden, en beslist hij, of de aard van de ziekte, of van het gebrek, het verblijf der zieken in de kaserne veroorlooft of naar de Garnisoens infirmerie Ziekenzaal dan wel naar het Hospitaal moet gezonden worden, in het eerste geval zorg dragende, dat eene gepaste levenswijze door den soldaat worde in acht genomen, en de Geneesmiddelen, welke hij tot een spoedig herstel noodig oordeelt, aan hem geworden, en in het tweede geval geeft hij genoegzame inlichting aan diengenen, welke dezelve zal behandelen. Overigens voert hij al de bestaande instructiën, of te gevene orders der Chefs, met naauwgezetheid en pligtmatig uit.

Een zijner gewigtigste pligten is te beoordeelen, of hij, die uit verpligting, of vrijwillig het Vaderland zal dienen, daartoe in staat is; zijne aandacht moet vooral gevestigd wezen, of hij genoegzame sterkte des ligchaams bezit, om alle vermoeijenissen aan het krijgsleven verbonden, te kunnen doorstaan, om, als het gevorderd wordt, geforceerde of lange marschen te kunnen verrigten, ten einde den vijand te bereiken, of in eene gegevene om-

standigheid voor te komen, en afwisselenderwijze regen en wind, brandende hitte en koude, honger en dorst te verduren, en tot het waken des nachts na eene vermoeijende marsch in staat te zijn. Want het is niet genoeg, om de gelederen van den vijand te bestrijden, een zwakkere zoude even goed hiertoe geschikt zijn. Ook moet de dienstnemende of loteling vrij van alle ligchaamsgebreken zijn, vooral van dezulke, die hem in de zoo evengenoemde gevallen zouden kunnen tegen werken; te dien einde moet de Officier van Gezondheid een behoorlijk onderzoek doen, of hij al de vereischten bezit om een goed soldaat te vormen, en met naauwkeurigheid gade te slaan, of die gebreken, op welke hem het reglement op de visitatie der manschappen bedachtzaam maakt, aanwezend zijn, om als dan, indien zulks het geval is, de noodige voorstellen te kunnen doen tot deszelfs afwijzing.

Eene andere omstandigheid, waar op hij bedacht moet zijn, is het voorwenden van ziekten en gebreken van bereids in dienst zijnde manschappen, welke zich van dezelve zoeken te onttrek-

ken, zijn goed oordeel, getrouwe opmerkzaamheid en waarneming kunnen hem, in dien opzigte genoegzame borgen wezen, op dat hij niet daar door bedrogen worde (1); overigens kan hij, wanneer hij dit vreest, het voorwerp naar een der Hospitalen opzenden, ten einde aldaar de ziekte of het gebrek geconstateerd worde, en naar bevinding van zaken worde beslist.

Een niet min gewigtige pligt heeft hij te vervullen, ten aanzien van zulke manschappen, die, hetzij door hunne bekomen wonden, of ten gevolge eener Heelkundige operatie, of wel om andere redenen, ongeschikt tot de dienst zijn geworden. In dit geval moet hij de grootste naauwgezetheid in acht nemen, en de ziekte of het gebrek zoodanig omschrijven, dat diegene, die

(1) Ten einde den Officier van Gezondheid ook in dit moeijelijk gedeelte van zijne dienst voor te lichten, ben ik voornemens, om mijnen arbeid en mijne ondervinding, gedurende mijn lange dienstjaren verkregen, dienaangaande door den druk bekend te maken, en het reglement op het visiteren der manschappen, van den 1sten Germinal van het 7de jaar van de Fransche Republiek, het geen hetzelfde is, wat in ons Vaderland nog in gebruik is, te toetsen, en te doen zien, voor welke wijzingen, zoo ten aanzien voor de Armée, als Marine en Schutterij hetzelve nog vatbaar is.

na hem de visitatie mogt doen, hetzelfde vindt, als hij; het is hierop dat de Chef van de Geneeskundige dienst zijne Conclusie moet gronden, en de uitspraak te dien aanzien van Hoogerhand volgt.

In oorlogstijd is het echter anders gelegen, wanneer namelijk, het korps, waaraan hij verbonden is, in het veld trekt, (behalve dat hij het zoo even aangevoerde toepasselijk aanwendt,) heeft hij met vele moeijelijkheden te kampen, en zijn deze moeijelijkheden, die de Officier van Gezondheid, vooral gedurende den veldtogt en veldslag, ontwaart, wel in vergelijking te brengen, met die welke de Burgerlijke Genees- en Heelkundige in de uitoefening zijner kunst ontmoet? De Militaire Arts bevindt zich dikwerf in zoodanige hagchelijke oogenblikken, waarin hij bewijzen moet geven, van zijne wetenschappelijke theoretische en practische kennis, en hij deze ter hulpbetooning bijna even zoo spoedig moet toepassen, als het geval of de omstandigheid wel voorkomt.

De taak, welke den aard zijner functiën aan den Officier van Gezondheid bij de Armée op-

legt, is zeer verschillende van die, welke de Genees- en Heelkundige in den Burgerkring, 't zij in partikuliere huizen of gestichten van weldadigheid ontmoet. Deze, zoodra de ziekte door hem is erkend, heeft niets meer te doen dan de middelen voor te schrijven, welke hij ter bestrijding van dezelve noodig acht, en die als dan door de bloedverwanten, ingevolge de voorschriften aan dezelve gegeven, naauwkeurig worden toegediend; of wanneer hij in een Burger Gasthuis zijne kunst uitoefent, zoo haast zich de administratie van hetzelve aan zijne wenschen te voldoen, door al het benoodigde te bezorgen, en, ofschoon met betrekking tot dit laatste, dit ook wel het geval is in de Militaire Hospitalen, zoo is het echter geheel anders ten opzigte van den Officier van Gezondheid, vooral, wanneer hij bij de legers werkzaam is; want dikwerf ontbreken hem de geringste zaken, welke hij ter genezing noodig heeft, of is de tijd veel malen te kort, of het oogenblik ongeschikt, waar in hij dezelve kan en moet aanwenden.

In het kamp of in het veld zich bevindende, moet hij een getrouw waarnemer zijn van de in

werking van het klimaat, van die der marschen, legering enz., op de gezondheid der troepen; hij moet de aandacht der Chefs vestigen, op het gevaarlijke der invloeden, welke gestadig den soldaat bedreigen; hij toont zoo veel mogelijk de slechte hoedanigheden aan van de spijzen en dranken, die zich in het land, waar het Leger zich is bevindende, voorhanden zijn: in het kort, hij slaat alles gade, wat de gezondheid van den soldaat kan benadeelen, zoo lang dezelve in het veld is. Gelukkig, wanneer men aan zijne aanmerkingen gehoor verleent, welke van den graad van ververtrouwen, hetgeen hij bij den Chef van zijn korps heeft weten in te boezemen, meestal afhangen.

Het is van het grootste gewigt, dat de Officier van Gezondheid der landmagt een aantal benoodigheden in voorraad heeft, welke tot het verbinden der wonden van de gekwetsten dient; dit maakt hem zijne dienst gemakkelijk en zijne hulpbetooning spoedig, want hij kan als dan om zoo te zeggen, met het eene oog den aard der wonden zien, en met het andere bereids het verband en de middelen uitkiezen, welke hij, het doelmatigste oordeelt te moeten aanwen-

den (1.) Ook dient hij zijne instrumenten immer bij zich te hebben, en zorg te dragen van dezelve niet te verliezen, dewijl men ze dikwerf voor geenen prijs ook terug bekomen kan; dat hij nimmer vergete dat dit zijne oorlogswapenen zijn, en dat hij niet alleen daar door in de grootste verlegenheid geraken kan, maar den gekwetsten zulks zeer noodlottig kan zijn. Om dit voor te komen, kan hij dezelve bergen in een zak of tasch, welke hij over den schouder op den rug draagt, bij wijze van jagttasch, waarin het noodige pluksel, de plijsters, windsels, drukdoeken, veldtourniquetten enz. gevonden worden.

Zoodanig toegerust, stelt hij zich achter zijn korps op een behoorlijken afstand, zooveel mogelijk buiten het bereik van het vijandelijk geschut

---

(1) Het was niet ondienstig, dat bij elk Bataillon een pakpaard was, welk een paar kisten droeg, waar in het noodige tot het verband was. In Spanje maakte men gebruik van met zeildoek overdekte langwerpige manden, derwijze aan krammen aan het pakzadel hangende, dat dezelve zonder af te nemen, gemakkelijk konden geopend worden, om het benoodigd zijnde, dat afzonderlijk in vakken zich bevond, er uit te kunnen nemen. Ik heb eene aftekening daarvan aan den Heer Inspecteur Generaal BRUGMANS gezonden vóór het plaats grijpen van den slag van Waterloo.

en schietgeweer, eensdeels om den lijder aan geene nieuwe wonden bloot te stellen, en anderdeels om zich zelven zoo veel mogelijk te bevrijden, immer bedenkende, dat wanneer hij gekwetst wierde, velen er door zoude lijden. Komen er echter omstandigheden voor, waar in zijne hulp op het slagveld zelve gevorderd wordt, zoo moet hij geene gevaren ontzien, en doof zijnde voor het gebulder van het geschut, zijn evenmensch ter hulpe snellen, welke door eene zware kwetsing in de onmogelijkheid gesteld is tot hem te kunnen komen of te worden gebragt, en hier in het voorbeeld van velen navolgende, welke zich niet aan de strikste pligtbetrachting hielden, maar dezelve verre weg overschreden. Men zoude niet gelooven, welk eenen heilzamen invloed het op den moed van den soldaat heeft, wanneer deze de overtuiging voedt, van zoo dra hij door het vijandelijk wapen is gekwetst geworden, bijna even zoo spoedig hulp te erlangen en dat er zorg voor hen gedragen wordt. Men ziet hier tevens uit, dat het vertrouwen van den soldaat op een Arts, ook zelfs tot de overwinning kan bijdragen.

Maar hoe menigwerf, vooral in vijandelijk land, mist hij het noodige niet om zijn pligt en dienst naar behooren te kunnen vervullen, en de zieken en gekwetsten naar wensch verzorgen. Zijn *genie* moet hier in weten te voorzien, hij moet van alles wat hem voorkomt, de beste partij trekken, en zoodanig voordeelig weten in te rigten, dat hij zulks ter genezing geschikt maakt, zoo b. v. moet het stuk linnen, dat onder zijn bereik komt, spoedig in verbanden, windsels, drukdoeken en pluksel veranderd zijn. Men heeft gezien, dat bij gebrek van linnen, pluksel en andere benoodigheden tot het verband, de Officieren van Gezondheid, gedurende de laatste langdurige oorlog, verschillende andere en daarvan afwijkende zaken, ja zelfs hunne hemden tot zoodanig gebruik hebben gebezigd. De Graaf SEGUR, die de geschiedenis van NAPOLEON en der groote Armée. gedurende het jaar 1812 beschreven heeft, vermeld zulks, daar hij zegt: » Onze Chirurgijns hebben zelfs tot hunne » hemden en die der ongelukkigen gebezigd » om hun te verbinden, want er was reeds ge-

» brek aan linnen (1)," en verder: » De Chi-
» rurgijns zijn nacht en dag bezig, men is naauw-
» lijks aan de tweede nacht, en het ontbreekt
» reeds aan alles om de gekwetsten te verbinden.
» Er is geen linnen meer, men is genoodzaakt
» om er in te voorzien, door het papier in de
» Archiven gevonden, het is 't parkement dat
» tot spalken en inwikkelings linnen dient, en
» het pluksel kan niet dan door vlas en kluwen
» katoen vervangen worden (2)." Men heeft zelfs gezien, dat de Militaire Artsen, om hun lijdenden evenmensch te redden, hunne paarden ter slagting hebben aangeboden, zoo als onder anderen de Baron DE LARREY getoond heeft (3).

In de bewerking en aanwending der middelen

---

(1) Histoire de NAPOLEON et de la Grande Armée pendant l'année 1812, par M. le Géneral Comte SEGUR, 4e. Edit. Bruxelles 1825 Tom. 1. pag. 225.

(2) Hetzelfde werk, pag. 126.

(3) Dictionnaire des Sciences Medicales, Tom. 2. pag. 300 dikwerf ben ik hier van getuigen geweest. Het paardenvleesch is, wel is waar, zeer geschikt tot het bereiden van bouillon. Doch heb ik bij het nuttigen van hetzelve nimmer dat aangename er in kunnen vinden, dat men eraan heeft willen, toewijzen.

moet eenvoudigheid hem kenschetsen, en eene spoedige genezing zijn hoofddoel zijn. Eene enkele bistourie moet hem, tot alle gevorderde insnijdingen, kunnen dienen. Zijn vinger moet deze tot geleide verstrekken, om de kogels, beensplinters of andere vreemde ligchamen op te sporen, uit te halen, en de wonden te verwijden, hetgeen in de meeste gevallen noodzakelijk is (1), echter nooit uit gewoonte, of uit blinde navolging, handelende, en niet dan uit noodzakelijkheid er gebruik van makende. Door zijn duim op de slagader te stellen, moet hij het Tourniquet en het knelhoutje overbodig maken, wanneer eene bloeding het leven eens lijders bedreigt, tot dat hij het stempen er van, door middel van onderschepping, of toebinding kan bewerkstelligen. Slechts eenmaal zoo verre mij bewust is, heb ik op het slagveld van een knellend werktuig, bij eene afzetting, van den voorarm gebruik gemaakt, en was daartoe genoodzaakt,

---

(1) Ik hoop weldra, over dit onderwerp, mijne inzigten en ondervinding, door den druk bekend te maken, en aan te toonen, in welke gevallen de verwijding der wonden op het slagveld zelve dient te worden bewerkstelligd.

door het ongesteld worden mijn's helpers, die met de toedrukking der slagader enz. belast was, na de beenderen van den voorarm te hebben doorgezaagd, mij nu, als het ware, alleen met den lijder bevindende, stuitte ik dadelijk, door de kringswijze drukking rondom den arm, den bloedvliet, en was de lijder, in de onaangename verpligting, mij in de toebinding van de vaten behulpzaam te zijn, dewelke ik hem, opvolgender wijze, door het pincet gevat, ter vasthouding overgaf, terwijl ik den draad achter hetzelve henen er omlegde, en waarvan hij zich zeer goed kweet. De flaauw gevallene jongeling kwam in tijds bij, om het verband te helpen aanleggen.

Indien de gekwetsten in een te groot aantal tot hem komen, om hulp te erlangen, en komt er geen zijner kunstgenooten, te zijner hulpe opdagen, zoo moet hij dezelve, op het naastbijzijnde ambulance verwijzen, en zulks doenlijk zijnde zorg dragen, dat de kameraden van den gekwetste, welke denzelven hebben aangebragt, dadelijk terug naar hun korps gaan, om de rangen te versterken, welke zij voor een oogenblik verlaten hadden, om aldus met meer-

der voordeel den vijand te kunnen bestrijden.

Al hetgeen wij hieromtrent in het algemeen, nopens de pligten van eenen Officier van Gezondheid, bij een korps geplaatst, hebben aangegeven, vindt deszelfs toepassing op die, welke bij de Kavallerie zich bevindt, inzonderheid, die der ligte Kavallerie, als meestal op de voorposten zijnde, of de voorhoede eener Armée uitmakende; deze dient vooral te zorgen, dat hij de benoodigdheden tot het verband in ruime mate bij zich heeft, vooral dat hij van genoegzame hoeveelheid hechtplijsters van vereenigende verbanden voor dwarsche wonden der ledematen voorzien is, dewijl de wonden, bij eene Charge der Kavallerie, meestal van dien aard der gehouwene zijn, en eene onmiddelijke hereeniging vereischen (1). Sedert dat het wa-

(1) Na den slag bij Salamanca, of liever van *Los-Arapiles*, bij den terugtogt, het wapen der Gendarmerie van de vereenigde Armeën van *Portugal*, en van het *Centrum* in een Korps vereenigd zijnde, was hetzelve verpligt, op deszelfs beurt de Engelsche Kavallerie, die op de hielen volgde, tegen te houden, en een Charge van de Hanoversche Dragonders door te staan, hetzij nu uit ongewoonte om *en Corps* te strijden, of wel om eenige andere redenen, Na verloop van eenige oogenblikken slechts, waren weinig manschappen

pen der Lanciers wederom in de legers is ingevoerd zijn, ook de gestokene wonden, zoo in hals, borst, als buik, vooral met verbreking der ribben, veelvuldiger, dan voorheen. De Officier van Gezondheid moet hierop bijzonder zijn aandacht vestigen.

De Officier van Gezondheid, bij een Ambulance van eene divisie geplaatst, heeft wederom andere functien en pligten te vervullen, het is daar, waar gewoonlijk de grootere operatiën worden verrigt, tot dat einde dient er gezorgd te worden, dat er een genoegzaam aantal Officieren van Gezondheid, ten minste zes van verschillende graden, aanwezig zijn, om dit met spoed te kunnen verrigten, de plaats, waar het Ambulance zich bevindt, dat immer buiten het bereik van het vijandelijk geschut dient te zijn, doch zoo kort bij mogelijk achter de linie van bataille kan, door eenigerhand kenteeken, hetgeen

---

van de twee Eskadrons, waaruit dezelve bestonden, meer overig, die niet gedood of gewond waren, de niet genoegzame voorraad van hechtplijsters deed zich gevoelen, het Hoofdambulance was reeds vooruit, zoodat, vele der gekwetsten niet dan langen tijd daarna konde geholpen worden.

voor elke divisie verschillende diende te zijn, b. v. een stok en vlag van onderscheidene kleuren, het beste aan de troepen kenbaar gemaakt worden. Immer moet den Officier van Gezondheid bedacht zijn, op eene mogelijke en spoedige verplaatsing van het Ambulance, hij moet derhalve toezien, dat de transportmiddelen, voor de gekwetsten bestemd, behoorlijk gereed, en in den omtrek zijn, waar hij zich bevindt, om dezelve zoo spoedig doenlijk naar het Ambulance van het Generaal- of Groot Hoofdkwartier te doen vervoeren. Overigens de beweging volgende der divisie, 't welk hij als te paard zittende, spoedig uit voeren kan.

Indien de nacht hem overvalt, zoo moet hij zijne zorgen verdubbelen, opdat zoo veel mogelijk al de gekwetsten gedurende dien tijd verbonden worden, en zich daartoe van waslicht of lantaarns bedienen, want met het aanbreken van den dag kan de strijd wederom aanvangen en hij daardoor zeer in verlegenheid raken; om dit voortekomen tracht hij de hulp in te roepen van zijne Ambtgenooten, dewelke bij de korpsen dienen, die echter zoodra hetzelve zich in beweging

stelt, onmiddelijk moeten volgen, aangezien hunne dienst bij hetzelve zeer kan benoodigd zijn.

Betrekt de divisie de kantonnementen, zoo kan het Ambulance van hetzelve in een tijdelijk Hospitaal herschapen worden, evenwel is het van het hoogste belang om al de, tot den veldslag gevorderd wordende, benoodigdheden tot het verband voltallig te houden, dewijl het oogenblik om er gebruik van te maken, onverwacht kan voorkomen, deswegens zich van het materieel zoo min mogelijk bedienende en zulks alleenlijk van toepassing te doen zijn, op het personeel, evenwel in een vijandelijk land zijnde, waar geene zaken, zelfs door rekwisitie, kunnen verkregen worden, zoude zulks met toestemming kunnen geschieden, wanneer zorge gedragen werd, dat het verbruikte uit de reserve van het Ambulance van het Groot Hoofdkwartier werd aangevuld.

Het Ambulance van het Groot Hoofdkwartier, waarvan gewoonlijk twee afdeelingen aanwezig zijn. De eerste zoo als wij gezien hebben, is bestemd, om daar, waar de strijd het hevigste is, hulp aantebrengen en ter ondersteuning te dienen van de Divisie Ambulances. De andere af-

deeling is meer bepaaldelijk strekkende, om de gekwetsten, van de Divisie Ambulances voortkomende, optenemen, het is daar, waar de grootste operatiën, dewelke elders te veel tijd zoude wegnemen, of die nog uitstel konde lijden, worden verrigt. Dit Ambulance is meestal in het centrum geplaatst en kiest men daartoe zoo veel mogelijk een groot huis of eene schuur, of wel des noods eene kerk, waarin de lucht wel kan vernieuwd worden, en goed water in de omtrek heeft, uit. Bij goed weder is de open lucht te verkiezen, de standplaats van dit Ambulance, dient door een zeer merkbaar teeken gekenmerkt te zijn. Dat, hetwelk ik bij de Fransche Arméen in Spanje, Portugal en Frankrijk dirigeerde, had daartoe eenen langen rooden wimpel, aan een hoogen stok bevestigd; niets is gemakkelijker voor de Officieren van Gezondheid en gekwetsten, dewijl zulks van verre zigtbaar is en de eerste weet waar hij hulp kan aanbrengen en de andere waar hij dezelve kan deelachtig worden.

De Chef van het Ambulance van het Generaal of Groot Hoofkwartier moet vooral toezien, dat de gekwetsten op matrassen, strooizakken,

doch hetgeen het beste is, op versch legstrooi geplaatst worden, elk zoo verre van elkander verwijderd, dat men tusschen dezelve kan in komen, om het verband te verrigten of te verminderen, zonder dezelve te stooten, hij doet wel indien hij de gekwetsten rangschikt, ingevolge den aard en de plaats der wonden, het overzigt wordt hierdoor niet alleen gemakkelijk gemaakt, maar ook is men beter in staat om vergelijkingen te maken tusschen een wond van een en denzelfden aard, en de wijze van behandeling, daarop toepasselijk, te beoordeelen: het is bij dit Ambulance dat alle benoodigdheden zoo tot verpleging, voeding, vervoering, niet alleen maar alle benoodigheden tot het verband en de Instrumenten, in ruime hoeveelheid en goede hoedanigheid aanwezig zijn, karigheid hier omtrent even als in het aanwezend getal Officieren van Gezondheid, is zeer laakbaar; van de benoodigdheden word niet meer ontpakt dan de nooddruft vordert, terwijl bij een onverwacht opbreken der Armée te veel tijds zoude vereischt worden, om weder te laden, en de hulpbetooning, die men immer ter regte plaatste kan verwachten, te laat zoude komen, de

Ambulance het doel van deszelfs bestemming zoude doen missen, ten koste van den gekwetste.

Ten aanzien der Geneesmiddelen moet men daarentegen spaarzaam zijn; weinige soorten zijn er voor de gekwetsten benoodigd, die, welke voor het verband vereischt worden, gering in getal, het *Acet. Plumb. Liquid.* en *Extr. Op. Aquos.*, om te kunnen oplossen. De *Alcoh. et acet. Camphorat.*, de Kina, de Chloorkalk, overigens Brandewijn, Azijn, Wijn, Lijnmeel, enz. zijn de voornaamste: het benoodigde tot het verband daarentegen des te rijkelijker, in windsels van verschillende breedte en lengte, waarvan men afnemender wijze van één tot drie tot grondslag kan nemen, insgelijks met de drukdoeken; deze laatsten dienen vooral van linnen te zijn, dewijl de ondervinding geleerd heeft, dat het katoen de ontsteking der wonden aanmerkelijk bevordert. Ik heb waargenomen, dat de verhouding der wonden van de ledematen tot die des ligchaams staan, als drie tot één, en die der onderste tot de bovenste, als drie tot twee; behalve de voorafbereide verbanden voor alle soorten van

beenbreuken, dient er eene goede hoeveelheid geheele scheurlakens aanwezig te zijn, om er naar omstandigheden gebruik van te kunnen maken.

Al het geen wat ook ter verkwikking en voeding van de gekwetsten kan dienen, moet zoo veel mogelijk bij dit Ambulance aanwezig zijn, of moet hetzelve op de eerste daartoe te doene aanvraag van elders verstrekt kunnen worden. Goede Bouillon, wijn, vleesch, brood of gedroogde biscuit, zijn de voornaamste, terwijl de hulpbetooning van de zijde der zieken-verzorgers niets te wenschen moet overlaten; het is eene goede aanwinst, wanneer onder deze zich de zoodanigen bevinden, die, in geval van noodzakelijkheid, tot andere einden kunnen gebezigd worden, b. v. smid, timmerman, zadelmaker, kleêrmaker, doch vooral een, aan wien men het schoon houden en scherp maken der snijdende Chirurgicale instrumenten kan toevertrouwen, van den een en anderen heb ik de beste dienst ondervonden, de laatste is onontbeerlijk.

De Officier van Gezondheid van minderen rang doet alhier het verband van de ligtste gekwetsten; daarentegen die van een meerderen rang

verrigt de Operatiën zelve, terwijl de Chef van het Ambulance de moeijelijkste uitvoert, en eenige onder zijn opzigt laat verrigten, als wanneer hij den post van eersten helper vrijwillig op zich neemt; daarenboven laat hij deze bewerkingen met zijne aanmerkingen vergezeld gaan, en laat dezelve als Clinische School strekken ter volmaking van het onderwijs, hetgeen zijne onderhoorigen elders met vrucht hebben begonnen en voortgezet; kortom, door zijnen pligt in deze stiptelijk te betrachten, en den lijdende voor het Vaderland en zijne betrekkingen trachten te behouden, vormt hij nuttige leden der maatschappij, die, op hunne beurt, aan het vertrouwen en de verwachting van den krijgsman van alle rangen beantwoorden kunnen.

De Chef van de Geneeskundige dienst bij het leger is de raadsman van zijne onderhoorigen; hij is immer te vinden waar krachtdadige en dadelijke hulp het meest gevorderd wordt; zijne wetenschappelijke kennis in de Genees- en Heelkunde, en rijpe ondervinding in de kunst en in de dienst moeten hem tot vraagbaak maken van allen, die onder hem dienen, den raad-

7*

gever in betrekkelijke gevallen van den Generaal en Chef van het leger, denwelken hij gewoonlijk tevens tot Lijfarts verstrekt, terwijl hij, door zijne onverschrokkenheid, het voorbeeld aan zijne onderhoorigen geeft, en door zijnen moed, zonder vermetelheid, doet zien, wat de soldaat als hij gewond is, van hem kan verwachten (1).

Na het eindigen van den veldslag en aan de Armée de overwinning verbleven zijnde, en nadat den gekwetste soldaat behoorlijk uitgerust zij, kunnen, op aanwijzing van den Chef, indien daartoe mogelijkheid bestaat, de gekwetsten naar het Hospitaal op de eerste linie vervoerd worden. De Officier van Gezondheid ziet toe, dat dezelve door de zieken-verzorgers met geschiktheid behandeld worden, en dat zij op, behoorlijk van het noodige tot ligging en dekking voorziene, wagens

---

(1) De Fransche Armeën door NAPOLEON zelven aangevoerd zijnde, vervulde een der Inspecteur-Generaals van de Geneeskundige dienst de post van Officier van Gezondheid en Chef bij dezelve. PERCY en DE LARREY, hebben deze op eene schitterende wijze waargenomen, hunne daden zijn voor het nageslacht en voor de kunst bewaard gebleven, en groote belooningen zijn hun deelachtig geworden. De Russische Legers door hunne Keizers zelve geleid wordende, is ook de Chef van de Geneeskundige dienst, die tevens Lijfarts is, daar bij tegenwoordig.

geplaatst worden, en tracht, zoo veel in zijn vermogen is, de pijnelijke gewaarwording, die den geringste schok aan de gekwetsten te weeg brengt, voor te komen. Het spreekt wel van zelve, dat de gemakkelijke plaatsing van den lijder en van het deel, waaraan eene Heelkundige bewerking verrigt is, hiertoe het meeste kan bijdragen. Echter het vervoeren door middel van schepen of schuiten kunnende geschieden, verdient dit in alle geval de voorkeur.

Een of meer Officieren van Gezondheid vergezellen deze evacuatie, dewelke van genoegzame voedsels, benoodigheden tot het verband en geneesmiddelen, om in geval van noodzakelijkheid er gebruik van te kunnen maken, voorzien moet zijn; hij worde verantwoordelijk gesteld voor derzelver goede overkomst en overgave, welk laatste hij doet vergezeld gaan van de ophelderingen, nopens den toestand der zwaar gekwetsten en hetgeen wat verrigt is, vooral wanneer het verband is aangelegd, op dat de Officier van Gezondheid, die dezelve opvolgender wijze moet behandelen, met juistheid, den oogenblik kan bepalen, wanneer hetzelve dient te worden verwis-

seld, na dit verrigt te hebben, vervoegt hij zich wederom ten spoedigste op zijn post, waar zijne hulp wederom kan vereischt worden.

Bij het voorwaartsrukken van de Armée, indien zulks met veiligheid kan geschieden, laat men de gekwetsten onder het toezigt van een of meer Officieren van Gezondheid, terwijl het Ambulance de bewegingen der Armée volgt, ten einde wederom die hulp te kunnen aanbrengen, waar dezelve het meest benoodigd is, overal op zijnen weg de gekwetsten verzorgende, helpt de Officier van Gezondheid, zoo die zijner eigene natie, van de bondgenooten, als die van den vijand, welke door dezen niet hebben kunnen worden mede gevoerd, en dat wel zonder eenige andere voorkeur dan die, welke door de hevigheid der kwetsing bepaald wordt; de Officier van Gezondheid moet slechts den ongelukkigen mensch zien, en zijne medelijdendheid bot vieren. Ontwaart hij daarentegen, dat het leger eene achterwaartsche beweging maakt, zoo moeten zijne zorgen daar henen strekken, dat de gekwetsten niet in handen van den vijand vallen, te dien einde dezelve zoo spoedig mogelijk weg zenden-

de, en het tot het verband en der Chirurgicale Operatiën benoodigde te doen bergen, op dat er niets achter blijve, welks verlies hem naderhand de grootste onaangenaamheden kan doen ondervinden. Ontbreken de transportmiddelen, en is hij van het voornemen van den kommanderenden Generaal bewust geweest, zoo kan hij de noodige vertoogen doen, om de paarden der Kavallerie daar toe te doen bezigen, hetgeen in landstreken, waar dezelve niet kan ageren, hem niet geweigerd zal worden. Immers heb ik meermalen op deze wijze de gekwetsten doen vervoeren, en een geheel Eskadron Dragonders daar toe verkregen, welks manschappen de paarden bij den toom leidden, terwijl de vervoerbare gekwetsten hunne plaatsen op dezelve innamen. Ik heb hier in het voorbeeld nagevolgd, ons door eenen SCHMUCKER nagelaten, en door DE LARREY herhaald.

Ziet hij de mogelijkheid niet in, om de gekwetsten de beweging der Armée te doen volgen, en is het aantal derzelve aanmerkelijk, en de aard hunner wonden gevaarlijk, dan moet hij zich liever getroosten met hen den vijand af te wachten, en krijgsgevangen te verblijven, op de

grootmoedigheid des overwinnaars rekenende, dat hij zal terug gezonden worden (1); hij geeft nopens de gekwetsten, met welke hij zich bevindt, genoegzame inlichtingen aan de Officieren van Gezondheid van het vijandelijk leger, betreffende de wonden der verschillende voorwerpen. Wil het geval dat hij krijgsgevangen moet blijven, zoo onderwerpt hij zich met gelatenheid, en tracht zich te troosten door het denkbeeld van eene goede daad verrigt te hebben. Gedurende zijne krijgsgevangenschap moet hij zijne bestemming niet vergeten, en nuttig zijn, waar hij de gelegenheid vindt; hij zoekt zich bemind te maken bij zijne ambtgenooten in vijandelijk land, en van hunne verkregene kundigheden die partij te trekken, welke een goed waarnemer voegt.

---

(1) Het ware te wenschen, dat de Officieren van Gezondheid van alle natiën mogen beschouwd worden, als niet vechtende personen (non combattans), en zij dadelijk wierden vrijgegeven, of te hunnen aanzien de bepaling, eertijds voor hen gemaakt, hernieuwd wierde. » Zie Conditiën ende Articulen van het » Quartier-Generael aengaende het Wisselen en Rançoeneren der » Gevangenen, soo van Syne Koninghlyke Majesteit van Vranck- » ryk als die van de Hoogh Mog. Heeren Staten Generael der » Vereenigde Nederlanden in dato den 30 Mey 1675. »

Is het aantal der niet vervoerbare gekwetsten eigenlijk gering, dan zorgt hij, dat dezelve van den grooten weg worden afgenomen, en zoo veel mogelijk onder dak gebragt, als dan het Fransche woord, *Blessé* (als algemeen bekend zijnde), op den muur of de deur met groote en duidelijke letters geschreven, of wel eene witte vlag geplaatst worde, op dat de vijandelijke voorhoede, dus doende, er van verwittigd zij, op welker menschelijkheid men wederkeerig moet rekenen.

Wordt de Divisie, waar bij de Officier van Gezondheid geplaatst is, bestemd, om de belegering eener vesting te verrigten, en worden de loopgraven geopend, dan stelle zich het Ambulance op zoodanige plaats, zoo veel mogelijk voor het vijandelijk geschut bedekt, dat de gekwetsten, zonder gevaar naar hetzelve, kunnen vervoerd worden; doch wanneer zulks, uit hoofde van het sterk schieten, uit de vesting, niet raadzaam wordt geoordeeld, als dan is de verzorging derzelve aan de Officieren van Gezondheid bij de Korpsen, aanbevolen, en de Heelkundige Operatiën, of het verband moeten alsdan in de loopgraven zelve plaats hebben, en de gekwetsten vervolgens, bij

geschikte gelegenheid, naar het Ambulance vervoerd worden. Gedurende den aanval. of het bestormen worden er hier en daar kleine Ambulances gevormd, en zij, die uit hoofde van bloedvliet, als anderzins, zulks hoogst benoodigd hebben, aldaar verbonden, en naar het Hoofd-Ambulance opgezonden.

Bevindt zich de Officier van Gezondheid, in eene belegerde Stad, Citadel, of Fort, dan draagt hij zorg, dat, bij den aanval of bestorming, den gekwetsten soldaat dadelijk hulp erlangt, en doet denzelven onmiddelijk naar het Hospitaal opzenden; kan hij, noch de gekwetsten zich niet vrijwaren voor de vijandelijke kogels, bommen, enz., dan doet hij beter eene schuilplaats voor dezelve en voor zich, in de casematten, uit te kiezen, alwaar hij, bij behoorlijk waslicht, de operatiën en het verbinden kan bewerkstelligen; vooral dient hij als dan op de behoorlijke en dikwerf herhaalde ververschìng van de lucht bedacht te zijn. Wordt een gedeelte van het garnisoen tot eenen uitval gekommandeerd, dan moet hij ambts en pligtshalve volgen; in dit geval voorziet hij zich zoo veel

mogelijk van al het benoodigde tot het verband, en hij plaatst die benevens zijne Instrumenten in een zak, dien hij over de schouders draagt; het is hier, dat de Heelkundige veldtoestel zeer te stade kan komen, dewijl hij gewoonlijk te voet de beweging der troepen moet volgen, en niet dan weinige transportmiddelen kunnen worden veroorloofd. De gekwetsten, welke er komen mogten, zoo spoedig doenlijk verbindende, en moet hij, voor hunne mogelijk zijnde vervoering, bij het terugtrekken, in de vesting waken.

Wanneer omstandigheden het inschepen van de troepen vorderen, vooral met oogmerk, om eene landing in 's vijands land te doen, zoo heeft de Officier van Gezondheid geene geringe pligten te vervullen: vooral dient hij zijne aandacht te vestigen op het vaartuig, waarin de troepen zullen te scheep gaan, of de, voor dezelve bestemde, plaats en ruimte, in verhouding staan tot het getal manschappen, hierin met gemeen overleg, met den kommanderenden Officier handelende. Is het een oorlogsschip, dan onderwerpt hij zich aan de bestaande instructien. Doch is hij eerst aanwezend arts aan boord van

een transportschip, dan doet hij gepaste voorstellen aan den Kapitein van het schip, ten aanzien van de reinheid, over het plaatsen van windkokers (*ventilateurs*), het openzetten der luiken op gezette uren daags, als zulks het slechte weder, en de holstaande zee niet verbieden, het zuiveren der lucht, volgens GUIJTON-MORVEAU, of van SMITH, of wel het stellen van eene bereiding van Chloorkalk. Terwijl hij over de aanwezige zieken, bij de Chefs van de aan boord zijnde troepen, het aanzoek doet, dat zij zich wasschen, goed kleeden, en regelt, met gemeen overleg, de voeding, verzekert zich van de goede hoedanigheid der spijzen en dranken; kortom, hij ziet alles door zich zelven, dewijl het moeijelijk zoude wezen, iets dat vergeten is te bekomen: overigens moet hij bedacht zijn, dat zijn voorname doel, strekken moet, om de gezondheid der manschappen te bewaren, en ziekte voor te komen, en zich immer voor den geest te moeten stellen, dat wanneer eene ophooping van volk, in een en hetzelfde lokaal, op het land, schadelijke gevolgen naar zich kan slepen, zulks niet minder, onder dergelijke om-

standigheden, aan boord van een schip kan plaats grijpen.

In geval er een Hospitaal-Schip, zoo als gewoonlijk bij de vloot aanwezig is, bestaat, zoo zendt hij de zieken, welke hij voorziet van eenigen duur te zullen zijn, aan boord van hetzelve; in het tegengestelde geval moeten deze door hem op de best mogelijke wijze verzorgd worden, hen in alle geval van de gezonden afzonderende.

Heeft de landing plaats, zoo treedt hij in al die verpligtingen, welke wij voor den Officier van Gezondheid op het slagveld hebben aangegeven; vooral is dit het geval, wanneer het korps waar toe hij behoort, voorwaarts rukt, terwijl hij, als zulks geen plaats vindt, en dit door gewapende tegenkanting veroorzaakt wordt, de gekwetsten na dezelve behoorlijk te hebben verbonden, aan boord van het Hospitaal-Schip zendt.

De Officier van Gezondheid voor de Koloniën bestemd, behalve de pligten die op hem rusten en die wij zoo even hebben aangegeven bij het aan boord zijn van troepen, moet daarenboven, voor en aléér in zee te steken, zich

voorzien van de beste werken, die over de ziekten handelen, van het klimaat waarnaar zijne bestemming is, ten einde dezelve gedurende den overtogt te kunnen bestuderen en bij zijne aanlanding van toepassing te doen zijn. Hij moet de noodige voorstellen bij den Chef der troepen doen, dat de manschappen, indien wind en weder, zulks veroorlooven, dagelijks een of meer malen op het dek komen en aldaar eenigen tijd verblijve; dat intusschen de plaats van hun verblijf behoorlijk gelucht worde; dat de verschooning geregeld plaats grijpe, de hangmatten, aan de lucht blootgesteld, gedurende den dag, en de troepen dagelijks eenige beweging nemen, en zich aan ligchamelijke kracht-inspanning, b. v. het in de mast klimmen, indien zulks veroorloofd is, oefenen: hij bedenke, dat de ledigheid de bron van vele ziekten is. De vrolijke stemming des gemoeds moet men zoo veel mogelijk door muziek en zang trachten te verkrijgen of te behouden. Bij het naderen van de heete luchtstreek tracht hij den nadeeligen invloed, welken de soldaat bij dezen, somtijds spoedigen, overgang van temperatuur kan ontwaren, zoo veel mo-

gelijk, af te weren. Eene tent of een gespannen zeil, waar onder de manschappen zich kunnen stellen, is niet te verwerpen; hij lette op de zuiverheid van het water, hetwelk in geval hetzelve bedorven is, door eene uit laagsgewijze van grof zand en houtskolen vervaardige filtreer-machine kan gezuiverd worden, en hij duldt geen overmatig drinken.

Bij het aanlanden op de plaats zijner bestemming, is hij bedacht, dat, bij de troepen zoo veel doenlijk is, de schadelijke indruk der hitte des daags, en de koude des nachts worde voorgekomen; dat de Exercitiën en de marschen niet zoo langdurig kunnen zijn als in Europa, en ook in het laatste geval, de soldaat niet te veel beladen zij, hij doet daartoe de noodige vertogen (1). Verder moet hij bij zijn ambt- en kunstgenooten berigten inwinnen, nopens de ziekten, welke in het jaargetijde, waarin hij aangeland is, gewoonlijk heerschen en de genezing er

---

(1) Zie de Regeling van den Geneeskundigen dienst bij de Troupes en Hospitalen der Bataafsche Republiek in de Americaansche Koloniën en Bezittingen door het Bureau van Gezondheid, 's Gravenhage 1802.

van, naar hunne ondervinding wijzigen en de raadgevingen, welke zij hem kunnen geven, wel betrachten; hij bevlijtige zich, nadat hij eenigen tijd aldaar verbleven is, de Geneeskundige plaatsbeschrijving te vervaardigen, of die, welke reeds vóór hem gedaan zijn, te verifiëren; hij houdt zich overigens aan de bestaande instructiën, die, zoo nopens de uitoefening van zijne dienst, als ter instandhouding van de gezondheid der troepen, of ter behandeling van zijne superieuren, mogten gegeven zijn.

Moet het korps, waarbij de Officier van Gezondheid geplaatst is, in het veld trekken, dan vervult hij die pligten, welke bereids voor dergelijke omstandigheden zijn aangegeven. Doch moet hij bedacht zijn, wanneer men met eenen Inlandschen vijand te doen heeft, dat de wapenen van eenen anderen aard zijn, waarvan deze zich ter zijner verwering, of tot den aanval bedient, en dat de daardoor voortgebragte wonden, er door gewijzigd zijn; lansen, speren, knodsen, bijlen, pijlen, die soms vergiftigd kunnen zijn, en alle werktuigen, die de ruwheid der natie verraden, welke bestreden

wordt, en dat hij de behandeling daarnaar inrigt, vooral moet hij zijne bijzondere aandacht vestigen op sommige schrikbarende toevallen, die deze wonden, vooral onder heete luchtstreken, kunnen veroorzaken, waarvan de vreeslijkste is, de verstijvingskramp (*tetanos*) ten einde hij vroegtijdig dezelve, indien mogelijk, kan te keer gaan. Overigens of hij den Oost-Indischen braakloop of wel de gele koorts te behandelen heeft, behoudende hij, ter bestrijding van deze geduchte vijanden, die tegenwoordigheid van geest, en onverschrokkenheid, welke hij tijdens het gevecht reeds getoond heeft te bezitten.

Uit het voorgaande blijkt het genoegzaam, dat de Officier van Gezondheid in de Koloniale dienst, zoodanige pligten te betrachten heeft, welke hij met zijn ambtgenooten, die bij de Armée namelijk en de Marine geplaatst zijn, elk afzonderlijk beschouwd, gemeenschappelijk deelt; dat om deze zaak naar behooren te vervullen, hij genoegzame sterkte van geest en ligchaam moet bezitten; want verre van zijne bloedverwanten, van zijn betrekkingen verwijderd, kan hij aan dezen slechts een stil aandenken wijden, terwijl hij

onder eene brandende luchtstreek verpligt is, zijn functiën, die soms zeer bezwaarlijk zijn, uit te oefenen, doch vergete hij nimmer, dat zijne lotgenooten aan dewelke hij zijne hulp betoont, dit met hem deelen en dat dezen van hem uit gelijke lotbetrekkingen verwachten, de zorgen en vriendelijke toespraak in ruime mate in hem te vinden, die zij van dezen moeten derven.

Na deze korte schets van de pligten welke de Officier van Gezondheid der Armée (en ook die der Koloniën moeten betrachten) zouden wij hem dienen te volgen in het Hospitaal; maar op dat men des te beter de onderlinge vergelijking zoude kunnen maken, in de uitoefening der pligten en functiën met die der zeemagt zoo zullen wij deze laten voorafgaan.

Het is van het grootste gewigt voor den Officier van Gezondheid, die bij de zeemagt in dienst treedt, dat hij zich bekend make met de van hooge hand gegevene voorschriften, betreffende de in standhouding van de gezondheid van den Matroos; dat hij op dezelve naauwkeurig lette, en ook zich die eigen make, welke door mannen van ondervinding zijn voorgeschreven, tot

dat einde doet hij wel, zich te voorzien van al die werken, die over dit onderwerp handelen, inzonderheid die van LIND (1), DU HAMEL DU MONCEAU (2), PRINGLE (3), CALLISSEN (4), BACHERACHT (5), PLANE (6), DELIVET (7), ten einde hij zoo lang hij aan boord van een wachtschip is, of zich op de reede bevindt, er een nuttig gebruik van kan maken, en hij bij het naar zee zeilen, bereids met genoegzame kennis dienaangaande is voorzien; vooral moet hij toezien, dat de zieke-kost en de geneesmiddelen aan boord behoorlijk verzorgd, en zoo veel mo-

---

(1) LIND, middelen ter bewaring van de gezondheid op 's Konings Schepen. Middelburg 1760.

(2) DU HAMEL DU MONCEAU, Boek der gezondheid voor de Zeevarende. Leijden 1760.

(3) PRINGLE, verbetering der gezondheid der Zeevarende. Rotterdam 1777.

(4) CALLISSEN, über der mittel die Seefahrende gesund zu erhalten, Koppenhage 1778.

(5) BACHERACHT, Physisch-Diaetatische Anleitung die gesundheit der Seeleute zu erhalten, Petersburg 1790.

(6) Sir GIBBERT BLANE, Select Dissertations on several subjects of Medical science, London 1822.

(7) DELIVET, de l'Hygiène navale ou l'Homme de Mer Considéré dans la navigation sous le rapport des influences qu'il éprouve et des moyens propres a assurer la conservation de la santé. Genes 1808.

gelijk tegen de schadelijke invloeden beveiligd worden. De instrumenten en al hetgeen wat tot het verband benoodigd is, moeten immer in gereedheid zijn; want alhoewel in vrede met andere natiën verkerende, kan echter; door eenigerhande omstandigheid, de oogenblik, op welken hij dezelve benoodigd heeft, soms onverwachts voorkomen: want nimmer moet hij zich verwijten kunnen tot eene spoedige hulpbetooning niet gereed te zijn geweest.

Even als de Officier van Gezondheid bij de Landmagt, moet die der Marine zijn aandacht vestigen op de manschappen, die in zeedienst willen treden, en voor zoo veel hem aangaat, daartoe niet worden toegelaten, dan jonge sterke lieden, wier ligchamelijk gestel genoegzaam bestand kan zijn tegen de vermoeijenissen, gevaren, klimaatsafwisselingen enz., waaraan de Zeeman is blootgesteld; dat hij eene goede gezondheid geniete, vrij van alle gebreken zij, vooral van die, welke hem in het uitoefenen der vrije bewegingen zouden kunnen hinderen. Hij houdt vooral in het oog, dat de Matroos al die vereischten, welke hij in de uitoefening zijner werkzaamheden

niet alleen, maar ook die, welke den Infanterist en Artillerist moeten eigen zijn, met elkander vereenigd dient te bezitten; de fraaije houding, de schoone gestalte, welk zoo zeer in den soldaat kan worden verlangd, kunnen bij hem door meer voordeeliger hoedanigheden die sterkte aanduiden vervangen worden, b. v. breede schouders, welgevormde ledenmaten, goed ontwikkelde spierkracht enz. Bij de jongens die tot de Zeedienst gekweekt worden, moet men de opgenoemde voordeelige ligchamelijke hoedanigheden met grond bij de verdere ontwikkeling kunnen verwachten, en alzoo bij hunne aanneming zeer in het oog vallende wezen. Bij het voorstellen tot het ontslag uit de dienst, uit hoofde van ziekten en gebreken, neemt hij dezelfde voorzigtigheid in acht, die wij den Officier van Gezondheid bij de Armée in dergelijke omstandigheden aangeraden hebben.

Gedurende de reize tracht hij, zoo veel hij daar aan toebrengen kan, dat de reinheid in het schip in acht genomen worden, vooral dat versche lucht tusschen deks zoo veel mogelijk kan

indringen, en moet hij indachtig zijn, dat droogheid in het schip een der hoofdvereischten is, zoo ter instandhouding van de gezondheid van den schepeling, als ten aanzien van de goede conservatie van de levensmiddelen, die van kleeding, wapenen enz., bij aanhoudend slecht weder, als de luiken bij voortduring moeten gesloten blijven, en er geene koelzeilen kunnen geplaatst worden, dan kan hij zwavelzure berookingen bewerkstelligen laten. Hij doet wel, wanneer hij aanteekeningen houdt, bij wijze van Journaal van al zijne verrigtingen, en van hetgeen hem opmerkingswaardig of belangrijk toeschijnt, dit kan hem ter herinnering, en welligt tot verantwoording strekken.

Te allen tijde moet hij zich toeleggen, om de ziekten zoo veel mogelijk voor te komen, waaraan de zeeman zoozeer door zijne wijze van leven, den aard zijner werkzaamheden, het element waarop hij leeft, als de klimaatverwisseling is blootgesteld; hij moet de waarnemingen van zijne kunstgenooten, gedurende dat hij in de haven en op de reize is, ten nutte maken, en die

ziekten door LIND (1), ROUPPE (2) DE GORTER (3), CLARCK (4), BLANE (5), JOHNSON (6) en anderen opmerkzaam gemaakt, wel bestuderen, en tracht hij hunne raadgevingen op de voorkomende gevallen, naar het klimaat en de omstandigheden gewijzigd., toe te passen. Bijzonderlijk lette hij op die ziekten, welke voor mededeeling vatbaar zijn, waaronder men wil gerangschikt hebben de krijgspest (*Typhus*) den roodeloop, het hospitaalversterf, en de oogontsteking (7) den daarmede behebte dient hij van de anderen af te zonderen.

---

(1) LIND, Treatise on the Scurcy, London 1772.

(2) ROUPPE, Ziekten der Scheepvarenden, Amsterdam 1765.

(3) DE GORTER, gezuiverde Geneeskonst, Amsterdam 1744.

(4) CLARKE, uber die Kranckheiten auf lange Reizen, Leipzig 1698.

(5) Sir GILBERT BLANE, Observation on the Diseases of Seaman, London 1799.

(6) J. JOHNSON, de Invloed der Keerkrings-luchtstreeken op Europesche gestellen, eene Verhandeling over de onder de Europeanen voorkomende ziekten in heete gewesten. Uit het Engelsch vertaald en met Aanteekeningen voorzien, door J. M. DAUM. 2 deelen, Amsterdam 1824 en 1826.

(7) Deze ziekte zoude in Engeland reeds bekend geweest zijn op twee schepen, voor en alléér dat de beruchte expeditie naar Egypte plaats had gegrepen, en dat wel bepaaldelijk op het Schip *Overijssel*, een Wachtschip in Duins, in het jaar 1798 en op de *Achilles*, behoorende tot de vloot in het Kanaal in de jare 1800. Zie Sir ROBERT BLANE, select Dissertations etc. pag. 245.

Immer moet hij in de behandeling derzelve behoorlijke eenvoudigheid betrachten, en de benoodigde Geneesmiddelen kunstmatig bereiden, (want aan boord is hij ook Apotheker) te allen tijde de gepaste spaarzaamheid, zonder den zieke daardoor te schaden, in het oog houdende.

Is de vrede verbroken en het vaartuig, waarop de Officier van Gezondheid zich bevindt, in de nabijheid van een vijandelijk schip, of behoort zijn bodem tot een eskader of eene vloot, en voorziet hij den zeeslag, zoo doet hij, als er alarm geslagen wordt, op het slagverband alles behoorlijk inrigten, om de gekwetsten, die tot hem gebragt worden, spoedig en doelmatig te kunnen verzorgen, hij neemt een overzigt van zijne instrumenten, en hetgeen tot het verbinden benoodigd is; wijst dit aan zijne helpers aan, opdat geenerhande vertraging in de uitvoering plaats hebbe. De tafel, welke hij tot de bewerkstelliging der operatiën zoude kunnen benoodigd hebben, dient behoorlijk vastgezet en lantaarn-, was- of ander kunstlicht gereed te zijn; vooral ziet hij toe, dat de hangmatten en kribben voor de zwaar gekwetsten in de ziekenboeg in gereedheid

zijn, om dezelve dadelijk, na het verband er in te kunnen plaatsen, en dusdoende zich de bekoorlijke ruimte te verzekeren, in de uitoefening zijner gewigtige functiën. Na het een en ander in oogenschouw te hebben genomen, zoo wacht hij den slag af, met die gelatenheid en kalmte, welke het belangrijk oogenblik vordert.

Ofschoon het mijn oogmerk niet is, om de verschillende soorten van wonden, welke gedurende het gevecht voorvallen, alhier aan te geven, zoo kan ik echter niet afzijn, in den verschillenden aard derzelve te treden, ten einde ook het verschil min of meer aan te toonen, dat de Officier van Gezondheid bij de Zeemagt ontwaart in de uitoefening van zijne kunst, en de moeijelijkheden, waaraan hij is blootgesteld, om zijnen pligt naar behooren te kunnen uitvoeren.

De wonden, in de zeegevechten te weeg gebragt zijn, over het algemeen gewigtiger dan die, welke men bij de armeën ontmoet, want als door het aan stukken schieten van wand of ander touwwerk, de rondhouten hunne steun missen, en dezelve nedervallen, zoo kunnen de schepe-

lingen er door verpletterd of aanmerkelijke beenbreuken te weeg gebragt worden; het in brand geraken van het gestort buskruid, hetzij bij toeval, of door vijandelijke gloeijende kogels, die van de kust geschoten worden, veroorzaakt vele onheilen, het is niet vreemd, aanmerkelijk gebrande wonden te zien, die soms, uithoofde van derzelver diepte of uitgestrektheid al spoedig den dood van den lijder onder de smartelijkste pijnen te weeg brengen. Het bersten en springen van een kanon brengt ook vele verwoesting aan, aanmerkelijk gescheurde wonden enz., zijn hier van het gevolg.

De kanonkogel, zoo uithoofde zijner zwaarte, als door de snelheid van zijnen voortgang, vernietigt alles, wat hij in zijnen weg ontmoet, vooral wanneer dezelve op een korten afstand geschoten wordt. Maar wanneer hij met mindere kracht wordt voortgedreven of van eenen te verren afstand komt, veroorzaakt dezelve grootere of kleinere houtsplinters, welke niet weinige aanmerkelijke gescheurde en gekneusde wonden veroorzaken aan die genen, welke in de nabijheid zijn; het is uit dien hoofde, dat groote beleedi-

gingen aan boord van een schip veelvuldiger zijn dan kleine. Eertijds wanneer nog de vloten op een zekeren afstand elkander slag leverden, waren de gekneusde wonden veelvuldiger, als later en in onze dagen, waarin men den vijand tot op een pistoolschot nadert, ook worden hierdoor, hetzij door het schietgeweer, of door het schroot meerdere manschappen van de eqnipagie gewond, terwijl men door één kanonschot op dezen korten afstand soms vier, zes en acht man, als het ware ziet wegmaaijen. (1).

Bij het aan boord klampen of entering, zijn de wonden wederom van eenen anderen aard, en afhankelijk van de wapenen, welke tot de afwering daartoe gebezigd worden. Breuken van den Hoofdschedel, diepgaande en lapwonden van het ligchaam, en der ledematen, door bij

---

(1) Gewoonlijk echter staat het getal der dooden, tot dat der gekwetsten in zeegevechten, op eenen korten afstand plaats hebbende, als *één* tot *drie*. In het gevecht dat het Hollandsch fregat *Gelderland*, waarop ik mij bevond, tegen het Engelsch fregat *La Virginie* voerde, hadden wij in korten tijd 13 dooden en 36 gekwetsten, waarvan drie onder het verbinden stierven, en verrigtede wij 8 afzettingen. Zie J. A. DE MARRÈE, Reizen op en Beschrijving van de Goudkust van Guinea, 's Gravenhage 1818, 2e deel, pag. 38.

len, sabels, als anderzins veroorzaakt, in de holligheden des ligchaams door dringende, en met kwetsing van meer of minder, tot het leven gewigtige ingewanden gepaard gaande wonden, door pieken, poignaarden, of andere stekende werktuigen.

De spoedige verzorging der gekwetsten, en het toedienen van de noodige Geneesmiddelen, en verkwikkingen, zijn de eerste pligten, die de Officier van Gezondheid van een oorlogsschip, gedurende of onmiddelijk, na den slag, te vervullen heeft. Komt het geval voor, dat uit hoofde van eenigerhande omstandigheid, de gekwetste, hetzij op het Dek, of tusschendeks zich bevindende, niet bij hem op het slagverband kan worden gebragt, dan moet hij des noods zich niet ontzien, daarvan berigt ontvangende, ter zijne hulpe te snellen, en behoorlijk te verzorgen, en alzoo toonen, dat hij de gevaren even zoo goed weet te trotseren, als de strijdende, terwijl hij tevens daarbij moet bedenken, dat deze niet alleen voor Koning en Vaderland zijn leven veil heeft, en zijne vlag niet laat onteeren, maar ook door zijn moed kan worden voorge-

komen, dat het schip niet in 's vijands handen valt, en hij daardoor van eene min of meer langdurige en drukkende krijgsgevangenschap bewaard blijve.

De vervulling der pligten van den Officier van Gezondheid der Zeemagt zijn in deze oogenblikken soms moeijelijk, vooral bij het doen van kunstbewerkingen, de gestadige en soms niet geringe slingering van het schip wordt aan den lijder en aan hem medegedeeld, het is onder eene onophoudelijke beweging, en door deze te volgen, dat hij werkzaam moet wezen, de vaste hand, welke hem eigen moet zijn, zal hem daarin veel verligten, doch sommige operatiën kan hij niet dan gewijzigd uitvoeren, zoo b. v. de *Trepanatie* door de slingerboor zal niet dan moeijelijk te verrigtén wezen, terwijl die met de handboor (*Trephine*) zal te verkiezen zijn, als aan hem meerder gemak, in de uitvoering waarborgende.

Zoodra de slag geëindigd is, zal de Officier van Gezondheid zich van den staat der dooden verzekeren, en bewerken dat, ten aanzien van dezelve, de bestaande gebruiken worden vervuld.

Terwijl hij de noodige vertogen doet, dat het schip ten spoedigste behoorlijk gereinigd worde, ten einde de ziekten voor te komen, die door nalatigheid in deze onvermijdelijk zouden ontstaan, en waarvan vele voorbeelden voorhanden zijn.

Behoort het vaartuig, waarop hij zich bevindt tot een eskader of vloot, dan is daar bij een Hospitaal-schip tegenwoordig, en dient hij zoo veel mogelijk de gekwetsten, daar heen te doen voeren. Ieder der Officieren van Gezondheid, welke zich tot de waarneming van de dienst aldaar bevinden, treden in al die verpligtingen, zoo ter uitvoering van de dienst, als ter behandeling der gekwetsten, welke wij voor den Officier van Gezondheid in dienst bij het Hospitaal zullen aangeven.

Wordt eenig Detachement, zoo als somwijlen gebeurt, ter wegneming van eenig vijandelijk vaartuig, of wel tot de landing op de vijandelijke kusten, door middel van sloepen, bestemd, zoo moet de Officier van Gezondheid der Zeemagt, als zulks gevorderd wordt, deze expeditie vergezellen, en tot dat einde zich van al het noodige, zoo ten aanzien der instrumenten, als van het verband voorzien, om de gekwetsten

dadelijk hulp te betoonen, en wederom naar boord te doen voeren, als zulks doenlijk is.

Indien wij bekennen moeten, dat de wonden aan boord van oorlogsschepen in den slag, van eene grootere belangrijkheid zijn dan die, welke bij een Armée voorvallen, zoo is het toch ook zeker, dat een Officier van Gezondheid bij de Marine het bijzonder voordeel heeft, hetgeen zelden aan dien des legers mag ten deel vallen) dat hij zijne zieken en gekwetsten, bij voortduring, tot aan hunne volkomene genezing zelf kan verzorgen en behandelen, dewijl als het ware, zijn hospitaal aan boord van het schip zelve zich bevindt, en hij daartoe ook de middelen bij de hand heeft; daarentegen de Officier van Gezondheid der armée veel meer ressources in zich zelven moet vinden, en dikwerf van de meesten derzelve verstoken blijft, ja zelfs van die hulpmiddelen, welke tot onderhoud des levens zijner lijders volstrekt noodzakelijk zijn. Immers na een veldslag vindt men meestal de gekwetsten verspreid in kerken en gebouwen, die verlaten zijn, in schuren, of wel op den weg, in het veld, op de straten van dorpen of steden, en hierdoor kan

de hulpbetooning niet met die gemakkelijkheid en dien spoed worden aangebragt, als wel door den Officier van Gezondheid aan boord van een oorlogsvaartuig kan geschieden, en hoe dikwerf is de eerstgemelde niet in de harde noodzakelijkheid, om zijne lijders, ingeval van eenen overhaasten aftogt, aan de edelmoedigheid van den vijand over te laten, of met hen krijgsgevangen te verblijven, en vooronder steld, dat hij dezelve kan medevoeren, heeft hij dan nog wel het noodzakelijke, om hen onder de verwarring soms van eene aftrekkende of overwonnen armée genoegzame hulp te kunnen bieden? daarentegen de Officier van Gezondheid bij de zeemagt, ofschoon in aftogt zijnde, zijne lijders bij aanhoudendheid kan verzorgen.

Betrachten wij aan de andere zijde het moeijelijke in de uitvoering der pligten van den zeearts, de bekrompene ruimte, waarin hij werkzaam moet zijn, en de gevaren, waaraan hij is blootgesteld, dan moeten wij rondborstig bekennen, dat dezelve verre weg overschrijden, die welke de militair-arts op het vaste land ontwaart, want niettegenstaande het verschrikkelijke van eenen

veldslag, wordt hij toch niet door eene geheele vernietiging bedreigt, de aarde opent zich niet om hem in te zwelgen, maar laat hem den weg open, om het gevaar, dat hem tegensnelt, te kunnen ontkomen. De lucht, welke hem omgeeft, is toch zijn vijand niet, maar laat hem toe, zijne werkzaamheden te verrigten. Daarentegen kunnen in den zeeslag al de elementen als het ware zich vereenigen, om den eerstgenoemde te vernielen; hij bevindt zich, om zoo te spreken, als in eene naauwe gevangenis, uit welke er geene mogelijkheid bestaat, om te kunnen ontkomen, ofschoon de dood aan alle zijden binnentreedt; de wind, het water, het vuur dreigen hem, hetzij afzonderlijk of vereenigd, met eenen gewissen ondergang. De aarde zelve, als hij deze, onder zekere omstandigheden, van te nabij bereikt, biedt hem niet dan eenen zekeren dood aan (1).

Van het woeste oorlogsleven teruggekeerd,

---

(1) Ik spreek hier ook uit ondervinding, als de omstandigheden bijgewoond hebbende, waarin het door den vijand masteloos geschoten schip *Gelderland* niet alleen door de holstaande zee bedreigd werd 's nachts te vergaan, maar ook door den brand in hetzelve (dien men gelukkig meester werd) een gewissen dood deed verwachten. Zie het aangehaalde werk van J. A. DE MARRÉE over de Goudkust, 2de Deel, pag. 36 en 40.

treedt de Officier van Gezondheid bij de armee in andere betrekkingen in de hospitalen, welke meer met die welke in den Burgerstand, of in de gasthuizen bestaan, overeenkomen, en ofschoon bij voortduring onder eene militaire discipline, vervult hij vreedzaam en met gepaste bedaardheid zijne functiën, die hem de voorschriften en de bestaande of te gevene orders opleggen. Hij draagt zorg op den bestemden tijd in het hospitaal te wezen, om zijne werkzaamheden in de vooraf bereids gereinigde en geluchte zalen, hetzij bij de zieken of de gekwetsten, aan te vangen, hij slaat alles met behoorlijke aandacht gade; hij hoort de verhalen aan van de zieken of gekwetsten, nopens hunne bevinding, sedert zijne laatst gedane visite, hij stelt op alles behoorlijk orde, verzorgt hun van goede geneesmiddelen, regelt de toediening er van en de oppassing, waakt voor hunne voeding en verpleging, en bewerkstelligt bij hen het benoodigd verband voor hunne wonden.

Ofschoon het mijn oogmerk niet is, ten opzigte van dit laatste, om van de behandeling derzelve te spreken, zoo kan ik mij echter niet onthouden, om kortelijk de algemeene wijze

van verbinden aan te geven, ten einde ook dit gewigtig gedeelte der pligten van den Officier van Gezondheid te doen kennen. Immer moet het verband, op den aard der kwetsing toepasselijk zijn, dewijl hier door niet alleen de spoedigste en zekerste genezing wordt aangebragt, maar ook eene te groote ophooping van zieken in het Hospitaal wordt ontweken, die niet alleen, in vele opzigten, schadelijk, ja zoo wel voor dezen, als voor den hulpaanbrengende gevaarlijk kan wezen, maar daardoor ook eene grootere kosten, aan het Gouvernement veroorzaakt wordt, daarenboven worden de gelederen der korpsen er door verzwakt, en den vijand somwijlen de overwinning gemakkelijk gemaakt.

Men neme tot algemeenen regel aan, dat het verband spoedig, cierlijk en zindelijk worde aangelegd, dat hetzelve zoo eenvoudig zij, als het de aard der wonde maar eenigzins toelaat; men neemt gewoonlijk het eerste verband, na eene kwetsing of Heelkundige operatie, niet af, voordat de noodzakelijkheid zulks gebiede, men vermenigvuldigt hetzelve niet, dan ingeval eenige omstandigheden zulks vorderen,

en behalve, dat de Officier van Gezondheid zoo min, en zoo zacht mogelijk de wonden verbindt, dit met de zuiverste Instrumenten uitvoert, zoo moet hij daarenboven nog genoegzaam vertrouwen aan den gekwetste trachten in te boezemen, en dezen toonen, dat hij in hem een beschermer vindt; want soms verre van zijne bloedverwanten verwijderd, heeft hij, behalve de verzorging, welke zijne wonde vereischt, ook nog troost en vriendelijke toespraak noodig, deze is hij, als zijn evenmensch zijnde, aan hem verschuldigd, terwijl het eerste hem zulks tot pligt maakt.

Overigens, of hij den zieke, of een, welke eene gewigtige operatie ondergaan heeft, bewaakt, ter hulpe van den gekwetste snelt, ter opteekening, of bereiding met het toezien, of wel de uitreiking der Geneesmiddelen geroepen, of met het opzigt van de uitdeeling der spijzen en dranken bestemd is, of de wachtbeurt heeft, zoo moet hij al die pligten, en anderen, welke hem, door zijne meerderen in rang worden opgelegd, getrouwelijk vervullen (1), en

(1) Op de uitoefening zelve van de dienst, in de Hospitalen kom ik, bij gelegenheid, wel eens terug.

immer bedacht zijn, dat eene onachtzaamheid of verzuim in de uitvoering der orders zijner Superieuren, hem gelegenheid kan geven, tot groote ongelukken, ja soms den dood aan een lijder kan veroorzaken, en hij daardoor zich de grootste onaangenaamheden op den hals kan halen.

Het is in de dienst der Hospitalen of Hospitaalschepen, dat de Officier van Gezondheid in welke betrekking hij ook werkzaam is, die eenvoudige behandeling der zieken of gekwetsten moet bijbehouden, dewelke hij bereids in de dienst bij een korps of bij eene equipage, het zij in vrede of oorlogstijd, op het bivouac, in het kamp of kantonnement, in het garnizoen, in de haven, op reize of gedurende den slag heeft aan den dag gelegd, het is daar voornamelijk, waar hij, door zijn ijver en goed beleid veel tot de spoedige herstelling zijner lijders, (en hetgeen immer zijn hoofddoel moet zijn,) kan en moet toebrengen; het is daar waar hij vele ziekten, welke in het binnenste van het Hospitaal haren oorsprong, ontleenen, of zich verder kunnen ontwikkelen, zoo veel mogelijk

tracht voor te komen of af te weren; ontstaat, niettegenstaande al zijne pogingen, eene aanstekende ziekte, b. v. Hospitaalkoorts of Hospitaalversterf, dan weet hij deze te trotseren, en aarselt niet zich als het ware in het midden der slagtoffers te werpen, om hen van eenen alvernielenden dood te bevrijden, en dus doende toont hij zijn leven voor zijn evenmensch veil te hebben, zonder eenigerhande belooning te beoogen, niet meer dan zijn pligt betrachtende, gevoelt hij die edele gewaarwording van zijn natuurgenoot te hebben gered: de dankbaarheid van dezen, door hem uit de kaken des doods te hebben gerukt, zij hem genoeg en moet bij hem met alle eertijtels gelijk worden gesteld.

Zie daar de voorbereidende, zoo wel als tot de uitoefening der kunst zelve gevorderd wordende, wetenschappen kortelijk aangegeven. De eigenschappen, welke de Officier van Gezondheid bezitten moet, beknopt geschetst, en de pligten welke hij in de verschillende graden en plaatsen, waar hij zich bevindt, betrachten moet, voorgedragen, het is van de behoorlijke toepas-

sing en in achtneming bij het uitoefenen derzelve, dat zijn roem afhangt, en de achting, welke men hem betoont, bepaald wordt. Hij die dezelve op andere wijze denkt te bereiken, is op den dwaalweg. Dat de Officier van Gezondheid immer voor oogen houde, dat Zijne Majesteit de Koning hem de behandeling toevertrouwende van het ziekelijk gedeelte van de Land-, Zeemagt en die der Koloniën, ook met regt kan vorderen, dat die pligten zoodanig vervuld worden, dat aan dit vertrouwen wordt beantwoord. Door derzelver behoorlijke betrachting zal hij aan dezen, door hem vrijwillig gekozenen, stand, en aan den tijtel van Officier van Gezondheid, waarop hij als dan roem kan dragen denzelven te bezitten, eer aandoen; en dat hij wel overtuigd zij, dat dit de eenigste weg is, om van zijn Chefs bemind, en van die, welke aan zijne behandeling zijn toebetrouwd, geacht te worden, en deze daarna wordt afgemeten.

Er schiet mij thans slechts over aan te geven door wien en wat zal onderwezen worden; het tableau, hetwelk daar van zal worden opgehangen, zal u het een en ander doen zien. Door het

vlijtig bijwonen dezer lessen en de behoorlijke zelfoefening, onder gepaste leiding, zult gij weldra tot een hoogeren trap bevorderd kunnen worden; want het is niet de ouderdom in de dienst, maar wel de vlijt, kunde en het goed gedrag van den kweekeling, die daartoe tot grondslag zullen verstrekken. Dat elk derhalve zich beijvere, om zijne studiën met kracht door te zetten en zijne pligten te betrachten, om dus doende, de welmeenende inzigten van Zijne Majesteit den Koning niet tegen te werken: voor de behoorlijke uitoefening van het een en ander kunt gij uwe belooning inwachten.

